

Vladimir Petroviç Davidov'un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul

İstanbul in 1835 According to Vladimir Petrovic Davidov's Travel Notes

Fatih ÜNAL¹

Geliş Tarihi: 31.07.2018 / Düzenleme Tarihi: 21.10.2018 / Kabul Tarihi: 09.11.2018

Özet

İstanbul Ruslar için tarihin hemen her döneminde ilgi odağı olmuştur. Bu ilginin tarihi süreç içerisinde dini, siyasi, kültürel birçok sebebi bulunmaktadır. XIX. asra gelindiğinde Rus seçkinleri arasında bilimsel ve turistik amaçlarla İstanbul'a yapılan seyahatlerde büyük bir artış yaşandığı görülür. Tarihi-kültürel mekânları görmek, tarihi eserleri kayıt altına almak, Doğu medeniyetini tanımak, Osmanlı devlet ve toplum hayatını gözlemlemek, değişimi ve yenileşme çabalarını yerinde izlemek üzere İstanbul'a yapılan seyahatler birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu kente dair zengin bir Rus literatürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kişisel gözlem ve değerlendirmelere dayalı bu eserlerin çoğu doğal olarak önyargılı, eleştirel, abartılı, siyasi ve dini taassubu belirgin olmakla birlikte ötekinin duygu ve düşüncesini, bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada 1835'de İstanbul'a gelen Vladimir Petroviç Davidov'un İstanbul anlatımları, seyahat günlüğünden alıntılarla değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Davidov, İstanbul, Seyahatname, Rus Seyyah, Osmanlı Sosyal Hayatı

Abstract

Istanbul has been the center of attention for Russians in almost every period of history. This interest has many religious, political and cultural reasons in the historical process. As a matter of fact, there was a great increase in the number of travelers to Istanbul for scientific and touristic purposes among the Russian elites in the 19th century. They were visiting historical-cultural sites, recording historical monuments, recognizing Eastern civilization, observing the life of the Ottoman state and society in Istanbul in order to monitor the change and renewal efforts on the spot. Most of these works, based on personal observations and evaluations, were inherently prejudiced, critical, exaggerated, political and religious. In this study, the accounts of Vladimir Petrovic Davidov, who came to Istanbul in 1835, were evaluated with excerpts from his travel diary.

Key Words: Davidov, Istanbul, Travel Diary, Russian Traveler, Ottoman Social Life

Giriş

Gezi notları ya da seyahatnameler başka bir kültür ve medeniyete, başka bir coğrafyaya mensup kişilerin yolculuk serüvenlerini, gittikleri ülkelerde gördükleri doğa manzaralarını, karşılaştıkları ilginç olayları, halkın gündelik hayatı ile iktisadi-toplumsal ilişkilerini, bunlara dair kişisel gözlem ve intibalarını zaman dini-siyasi değerlendirmeler ile duygu ve düşünceler de katarak kendi bakış açılarından tasvir ettikleri bir yazın türüdür. Bu yönüyle tarih araştırmalarında birincil derecede olmasa da, dışarıdan nasıl görüldüğünün anlaşılması bakımından, abartılı ifadeler ve hatalarına rağmen tarihçiler tarafından dikkate alınması gereken kaynaklar arasında yer alır.

Sosyal tarih araştırmalarının rağbet görmeye başladığı yakın zamanlarda seyahatname türü eserlerin bu araştırmalarda önemi fark edildiğinden bu türde birçok eser dilimize aktarılmış ve tarih kaynakları arasında yerini almıştır. Doğu'yu tanıtan, tanımlayan, birçoğu emperyalist ve oryantalist bakış açısı sunan Batılı seyyahların eserleri üzerinde bir hayli çalışma yapılmış olmakla birlikte, Osmanlı devletinin son asırlarında en önemli muhataplarından biri olan Rusya'dan İstanbul'a, Anadolu'ya gelen Rus seyyahların, araştırmacıların, misyonerlerin ya da turistik gezi yapanların hatıraları, gezi notları, mektup ve raporlarının incelenmesi ve neşredilmesi çeşitli sebeplerle günümüze kadar ihmal edilmiştir. Oysa bu eserler İstanbul hayatı hakkında, Osmanlı toplumu ve toplumsal dinamikleri hakkında en az Batılı seyyahlar kadar zengin bilgiler, renkli betimlemeler sunmanın yanı sıra, kuzey komşumuzun Osmanlı/Türk algısını, İstanbul ve Doğu'ya bakışını ortaya koyması bakımından son derece kıymetlidir.

Tarihsel bağlarıyla, inanç, kültür ve değerleriyle daha çok Hıristiyan-Batı dünyasının bir parçası sayılan², XVIII ve XIX. asırlarda gerçekleştirilen reformlarla Batı Avrupa çağdaş, bilim, sanat ve kültürüyle buluşan Rusların, başta İstanbul olmak üzere Doğu'ya yaptıkları seyahatlere dair notları, oryantalist, ben ve öteki merkezli bakış açısına sahip Avrupalı seyyahlarla paralel bir yaklaşım ve perspektif sergilediği için *Doğu Seyahatnameleri*³ kapsamında değerlendirilmelidir.

¹ Prof. Dr. Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-posta: fatih2unalan@yahoo.com.

² Rusların Hıristiyanlığa geçişi için bkz. (Koçak-Özkan, 2015: 376-383).

³ Doğu seyahatnameleri üzerine değerlendirmeler için bkz. (İldem, 2007: 1-11).

XIX. asırda, Doğu kültür ve medeniyetinin sayılı başkentlerinden biri olan İstanbul'a seyahat etmek Rus aydınları ve yüksek tabakası arasında adeta bir moda haline almıştır. Aslında Rusların bu ilgisinin temelinde kendi geçmişlerini, tarihsel, kültürel ve dinsel kodlarını bu topraklarda arama amacı ve tutkusu vardır. Bizans kültür ve medeniyeti ile Hıristiyanlık aidiyeti duygusu, her dönemde Rusları İstanbul (Konstantinopol/Tsargrad)'a, Aynoroz (Afon)'a ve Kutsal topraklara (Kudüs/İerusalim) çekmiştir. Kutsal Makamların idaresi konusunda Osmanlı devleti ve ilgili diğer devletlerle mücadeleye girmesi, İstanbul ve Boğazlar üzerindeki artık uzunca bir süredir âşikar olan emelleri, düşmanını tanıma duygusuyla birlikte Ruslar için İstanbul'u cazibe merkezi haline getirmiştir.

Avrupa'dan Rusya'ya kadar aydınlanma çağını yakalamış geniş bir coğrafyada aydın çevreler arasında antik Grek kültür ve medeniyetine alakanın son derece yüksek olduğu bir dönemde, Yunanistan'ın Osmanlı'dan kopuşunun verdiği heyecanla birlikte Rusya'dan başlayıp İstanbul üzerinden Atina'ya uzanan istikamette bir kültür turizmi oluştu. Öte taraftan bu dönemlerde Rusya Mısır meselesinde Osmanlı'nın imdadına yetişerek fırsatı ganimete çevirdi ve Rus postallarının Boğaziçi'ne ayak basması hayalini gerçekleştirdi. Neticede imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla taraflar arasında oluşan ittifak ve dostluk havası, ayrıca bu dönemlerde deniz yoluyla kolay ve güvenli seyahat etme imkânlarının gelişmesi İstanbul'a ve Osmanlı topraklarına Rusların ilgisini artırdı. Tüm bunların yanı sıra, I. Petro'dan yaklaşık bir asır sonra benzer bir reform süreciyle Osmanlı devletini adeta yeniden yapılandıran Sultan II. Mahmut'un yaptığı reformlar ve bunun sonuçlarını yerinde görme arzusu ve daha birçok sebep Rusları İstanbul'a çekti. Bunlardan birçoğu seyahatlerini kaleme alıp yaşadıklarını, gördüklerini, duyduklarını okuyucularıyla buluşturarak Rusya'da ve Rus hinterlandında günümüze kadar tesirleri görülen bir İstanbul ve Türk/Osmanlı imajı çizdiler.

Bu gezginlerden birisi Vladimir Petroviç Davidov (Orlov)'dur. O'nun çocukluğu İtalya'da geçmiş, 1821'de Rusya'ya döndükten sonra Petersburg'da bir süre görev yaparak, 1830'da yeniden İtalya'ya gelmiştir. Roma'da yaşadığı yıllarda Rusya'dan buraya gelen Rus ressamları himâye eden Davidov bu yıllarda meşhur ressam Karl Bryullov ile de sıkı dostluk kurmuştur. O'nun 1835'te *Mariya Dorotey* isimli gemiyle Roma'dan başlayan *Doğu Seyahati* kendi ifadesiyle bilimsel amaçlı bir seyahat olup, Yunanistan, Afon (Aynoroz) ve Türkiye'yi kapsıyordu. Rusya'da bilim ve sanat çevrelerinde hem bağımsızlık sonrası Yunanistan'daki siyasal gelişmeleri yakından görmeye, hem de Yunan antik eserleriyle tanışmaya, tarihi anıtları kayıt altına almaya büyük bir merak ve ilgi vardı. Ruslar için kutsal topraklar ki, bunun içerisinde asırlarca Rus rahiplerin de yaşadığı ve Rusların hac ziyaretlerinin önemli bir durağı olan Ortodoks Afon manastırları Rus seyyahların mutlaka görmek istediği mekânlar arasındaydı.

Seyahatin hazırlık safhası üç ay sürdü. Beraberinde ressam Karl Bryullov, mimar Nikolay Efimov ve Alman asıllı antika meraklısı Doktor Kramer bulunuyordu. Bryullov tarihi mekânları, eserleri, yapıları resmedecek, Efimov ise yazıtları kopya edecekti. Bryullov Atina'da ağır bir hastalığa yakalanınca seyahate ara verdi. Afon'da Davidov'a arkadaşı Efimov ve genç Rus diplomat ve resim sanatına meraklı bir kişi olan Rudolf Fres eşlik ettiler. Seyahatiyle ilgili *Puteviya Zapiski* (Davidov, 1840) adıyla yayınlanan notları Davidov'un mezun olduğu Edinburg Üniversitesi tarafından takdir edilerek kendisi saygın bilim adamı ödülüne layık görüldü. Bu seyahatle ilgili 63 adet resim ve suluboya çalışmasından oluşan bir albüm yapıldı. Davidov seyahatini tamamladıktan sonra Rusya'ya döndü ve İçişleri Bakanlığı'nda görevine devam etti.

Davidov'un seyahat notlarının I. cildi, Roma, İtalya, Dalmaçya, Korfu, Santa Mavra, Yunanistan, Korinf ve Atina, II. cildi ise İzmir'den başlayarak Çanakkale, Marmara sahilleri, Bursa ve İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Belgrat, Viyana ve Berlin izlenim ve incelemelerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada onun İstanbul notları ve izlenimleri ele alındı.

İstanbul (Konstantinopol/Tsargrad)

Rus seyyahların İstanbul anlatımı çoğu zaman panoramik tasvirlerle başlar. Karadeniz üzerinden gelenler derin bir hayranlık duygusuyla Boğaziçi tasvirleri yapar. Tabiat manzaraları anlatılırken, tarihi mekânlarla ve tabii ki Ruslarla alakalı noktalara dikkat çekilir. Burada Rus elçiliği yazlık sarayının bulunduğu Büyükdere ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında İstanbul'a gelen Rus donanma birliklerinin yerleştirildiği Hünkâr İskelesi mevkiinde yer alan *Moskof Taşı* mutlaka zikredilen imgeler arasındadır. Akdeniz üzerinden gelen Rus gezginlerin İstanbul anlatımı ise Prens adaları ile başlar ve surlarla birlikte Rus diplomatların İstanbul hayatında derin izler bırakmış olan Yedikule Zindanı ile devam eder. İstanbul'un panoramik yapısını tüm ayrıntılarıyla görebilmek için kimi zaman Beyazıt Yangın Kulesi (Serasker Kulesi)'ne, kimi zaman Galata Kulesi'ne, kimi zaman da Bulgurlu Tepesi (Küçük Çamlıca)'ne çıkarlar. Yuşa Tepesi tüm Boğaziçi'ni gözler önüne sererken, Büyükdere Rus Elçiliği Yazlık Sarayı'nın sahilden başlayarak tepelere doğru uzanan dillere destan bahçesinin yüksek teraslarından Boğaz'ın Asya sahillerini keyifle seyrederek İstanbul'u anlamaya ve anlatmaya çalışırlar.

Marmara sahilleri boyunca İstanbul'a gelişinin ilk dakikalarından itibaren Davidov gemiden gördüğü manzaraları tasvir eder. 24 Temmuz sabahı saat 7 sularıdır. Karlı dağlarıyla Olimp (Olimpos) ve Prens Adaları sağ tarafındadır. Tarihi yarımada yaklaşıldığında sol tarafında Ermeni Mahallesi, onun arkasında ise yıkılıp yıkılmış olan Yeniçeri Mahallesi bulunmaktadır. Birbirine sıkıca yapışık ahşap yapılar çarpıcı hiçbir şey sunmaz. Yabancı gözlemciler tarafından İstanbul'un yakın çekimi Haliç'ten itibaren başlar. Ruslar Haliç için *Altın Boynuz* anlamına gelen *Zolotoy Rog* ismini kullanır. Davidov'un geldiği zamanda Haliç her zamanki gibi çeşitli milletlere ait gemilerle tıklım tıklım doludur ve bütün şehir Haliç üzerinde amfi tiyatro gibi yükselmektedir. Burada tabloyu geniş kubbeleri ve ince minareleriyle büyük camiler oluşturur. Hıristiyanlık taassubuyla bu tabloyu seyreden Davidov camileri endişe verici ve kuşkulandırıcı bulur ve "orada Hıristiyanlar ibadet etmez, hunhar Muhammed'in torunları kendilerine emredilen ayinleri yerine getirir" ifadeleriyle İslam'a ve Müslümanlığa karşı kin ve nefret duygularını açık etmekten de geri durmaz (Davidov, 1840: 27-29).

Davidov yol arkadaşları Efimov ve Dimitri ile birlikte Haliç'in girişinde demir atan gemiden ayrılır ve konaklayacakları pansiyona gitmek üzere yola koyulurlar. İstanbul'a gelen yabancılar bu tarihlerde genellikle Galata'da küçük otellerde ve pansiyonlarda ikamet etmektedirler. Tophane kılasına geldiklerinde buradaki yapıların rengi dikkatlerini çeker ve "bu yapılar için seçilmiş olan gül rengi oldukça garip. Fakat bilinen o ki, bu renk kısa bir süre sonra başkasıyla değiştirilecek.

Çünkü burada yapılar çok sık başka renklere boyanıyor” der. Kendilerini getiren gemi kaptanının tavsiyesi üzerine İtalyan Djozepin Bey'in pansiyonuna yerleşirler. Burada kendilerine düzgün iki oda tahsis edilir. Odaların avluya bakan pencereleri vardır. Ayrıca İstanbul'un harika manzarasına açılan küçük bir penceresi daha bulunmaktadır. Pansiyonda İngilizce, Avusturyalı birkaç yabancı daha konaklamaktadır (Davidov, 1840: 30-31).

İstanbul gözlemlerinde Batı-Doğu ya da Avrupa-Asya medeniyetleri vurgusu ve mukayesesi sıkça görülen Davidov, karşılaştığı zıtlıklara, tuhaflıklara, çelişkilere dikkat çeker. İstanbul'da ikamet ettiği Pera semti ve konakladığı pansiyon adeta her iki medeniyetin iç içe geçtiği bir laboratuvar görünümünü sunar. Davidov'un kaldığı yerle ilgili verdiği bilgiler aynı zamanda XIX. asırda İstanbul'dan geçen gezgin ya da seyyahların konakladığı mekânlar hakkında fikir vermesi bakımından da dikkat çekicidir:

“Benim odamdan manzara harika görünüyor. Burada beş ya da altı ahşap yapıllı evle çevrili bir avlu bulunuyor. Bu evlerin her birinin ayrı yöneticisi var. Evlerin her biri parlak çeşitli renklerle birbirinden ayrılıyor. Hakiki Doğu zevkinden herhangi bir eser yok. Pera Galata'yla birlikte Konstantinopol'un Avrupalı ya da Frenk kısmını teşkil ediyor. Fakat bu iki semtte de Avrupalı zevke tamamen yabancı ve Doğu-Batı karışımı çok şey var. Şu an bu satırları yazdığım odada duvarı uzunlamasına takip eden ve bütün pencerelerin altından geçen uzunca bir divan bulunmaktadır. Geri kalan mobilyalar ise Avrupalı'dır. Zemin boyasız çam ağaçlarıyla döşelidir. Tavan ise tamamen boyalıdır. Öyle ki, odaya girşte sanki zemin başının üzerinde, tavan ise ayaklarının altında sanırsın”(Davidov, 1840: 43-44).

Davidov pansiyonda kalan İngilizce, İskoçyalı ve daha başka ülkelerden gelmiş olan yabancı konuklar hakkında da bilgiler verir ve bunların bir çoğunun Rusya'ya antipati duyan kişiler olduğunu söyler. Burada tanıştığı kişilerden birisi Sleyd⁴ adında biridir. Davidov onun tarihçi olduğunu, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve daha başka Türk-Rus ilişkileri konulu eserler kaleme aldığını belirtir. Davidov bahsedilen bu eseri okumamakla birlikte eserde Ruslara pek de hoş yaklaşılmadığını duymuştur.

Pansiyona yerleştikten sonra Davidov büyük bir merakla ve dikkatli gözlemlerle İstanbul gezilerine başlar. XIX. asırda İstanbul'u ziyaret etmiş olan birçok Rus gezgin gibi onun da önceden İstanbul'a dair yazılmış olan seyahatname, gezi notları, mektuplar ya da İstanbul'u tanıtıcı kılavuz kitaplar türünde eserler okuyarak, adeta gideceği ve göreceği mekânları önceden tanıyarak ve hayalinde canlandırarak yola çıktığı anlaşılmaktadır. Bu eserler dolayısıyla zaten yabancılar için İstanbul'da ziyaret edilen mekânlarda belirli bir rota ve güzergâh oluşmuş vaziyettedir. Davidovda bu rotayı takip eder. Bu noktada Galata, Suriçi, Üsküdar, Eyüp, Prens Adaları ve tabii ki Boğaziçi İstanbul'un en belirgin ve gözde mekânları olarak yer alırken, başta Ayasofya olmak üzere kilise ve camiler, saraylar ve harem, tekkeler, pazarlar, mesire yerleri, meydanlar, mezarlıklar, kahvehaneler, hamamlar, kuleler, surlar ve Yedikule Zindanı İstanbul imgeleri olarak öne çıkar. Yabancıların çoğu zaman rehber eşliğinde yaptığı İstanbul gezilerinde Davidov'un en önemli yardımcısı ve rehberi Komidas (Gomidas)⁵ adında biridir. Hiç şüphesiz Komidas'ın verdiği bilgilerin ve yaptığı değerlendirmelerin seyyahın gözlem ve intibalarının oluşmasında büyük tesiri olduğu göz ardı edilmemelidir.

İstanbul'un tabiat harikası manzaraları bir kenara bırakılırsa şehrin iç kesimleri hakkında Davidov'un ilk intibaları yabancı birçok seyyahın hatıralarında da görüldüğü gibi son derece olumsuzdur. Sokakların dar ve dolambaçlı oluşu, bakımsızlığı, sürüler halinde dolaşan sokak köpekleri, avare insanlar şehrin iç yüzü hakkında ilk dikkat çekici manzaralardır. Gözlem ve intibalarını seyyah şöyle anlatır:

“Öğleye kadar Haliç taraflarında gezerek vakit geçirdim. Serviler ve dimdik mezar taşı anıtlarıyla kaplı mezarlıkta, daracık sokaklar boyunca yolu zor buldum. Bu noktadan önümde geniş bir perspektif sunan Boğaz manzarası açıldı ve burada artık beni ne insanlar ne de sokaklarda sürüler halinde dolaşan köpekler rahatsız edemedi. Bu canlılar dilencilik gibi evlerin kapılarında toplanıyorlar. Kimisi batıl inançlardan dolayı, kimisi de acıdığı için onları besliyor. Buna rağmen köpekler dilenen bütün canlılar gibi zayıf ve bakımsızlar. Üçüncü gün Vezir konağının kapısından geçerken 50 tane köpek gördüm. Mahkeme kapısında, sanki herhangi bir hukuki işleri varmış gibiydi. Pera'nın tepesinden bir Boğaz'a bir Haliç'e bakarak, ikinci bir başkent kurmak için Avrupa'da daha uygun bir yer bulmanın mümkün olmadığını düşündüm” (Davidov, 1840: 43-45).

Davidov şehrin karakteri, mimari yapısı ve kültürel dokusu hakkında değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmeleri yüzeysel, hayalci ve daha çok da arzularının bir ifadesidir. Doğu karakterine bürünmüş olarak gördüğü şehrin bu kaderinin geçici olduğuna inanır. Batı'nın Doğu'yla tarih boyunca aralıksız mücadelesi sürecinde, şehrin temellerinin ve kültürel dokusunun Batılı olduğunu ve bu yüzden de gelecek asırlarda aslına döneceğini, Doğu'nun tesirini reddedeceğini düşünür ve “Batı'dan gelenler için Konstantinopol Asya karakteri taşıyor. Din, dil, kılık-kıyafet, mimari doku hiç birisi Avrupa damgası taşıyor. Şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, günümüzde İstanbul Asya tesirinin boyunduruğuna maruz kalmış durumda.

⁴ Davidov'un bahsettiği kişi Osmanlı tarihinde *Müşavir Paşa* adıyla da bilinen Sir Adolphus Slade olmalıdır. Slade 1815'te İngiliz Deniz kuvvetlerine girmiş, Navarin deniz savaşına katılmış, Osmanlı-Rus savaşı sırasında 1829'da İstanbul'a gelmiştir. Kaptan-ı Derya Pabuççu Ahmet paşa ile tanışmış ve onun daveti üzerine birlikte Karadeniz'de sefere çıkmıştır. Slade bu seferle ilgili gördüklerini 1833'de kitap olarak yayınlamıştır (Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece, etc and of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831, Saunders and Otley*, Londra 1833). Bu kitap, Ali Rıza Seyfioğlu tarafından *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı "Karadeniz" Seferi* adıyla yayınlamıştır (Askeri Deniz Matbaası, İstanbul 1945). 1850-1866 yılları arasında Osmanlı donanmasında amiral rütbesiyle komutanlık ve üst düzey danışmanlık görevleri de yapmış olan Slade, Kırım Harbi'nde önemli vazifeler icra etmiştir (O'nun Kırım harbi hatıraları *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları* adıyla Candan Badem tarafından İş Bankası yayınları arasında yayınlanmıştır). Slade Osmanlı hizmetinde olduğu bu dönemde özellikle tersane ve donanma işlerinin düzenlenmesinde etkili olmuştur. Asker olması yanı sıra yukarıda bir kısmı işaret edildiği üzere Osmanlı hakkında kaleme aldığı çok sayıda eserle de tanınmaktadır. Eserlerini tarafsız, dürüst, objektif bir yaklaşımla ortaya koyduğu bilinmektedir. Bkz, (Badem, 2011: 115-140). Ayrıca bkz, (Ak, 2016: 117-140).

⁵ Rus elçiliğinin güvenini kazanmış Rum asıllı biri olan Komidas bu tarihlerde İstanbul'a gelen özel Rus misafirlere rehberlik yapan bir kişidir. Davidov'dan bir iki yıl sonra İstanbul'a gelen Nikolay Vsevolovski'ye de rehberlik yapar. Vsevolovski onun sıkı bir Roma katolığı olduğunu, mükemmel derecede Türkçe bildiğini, bilgili ve maharetli biri olduğunu, İstanbul'un tarihi-turistik mekânlarını yabancılarla gezdirme konusunda çok tecrübeli olduğunu ve bu konuda kimsenin onunla rekabet edemeyeceğini söyler. Komidas İstanbul'un tarihi mekânlarının eski tarihi ve tarihi yer adlarına hâkim olduğu gibi yaşadığı dönemin İstanbul'una da hâkimdir (Vsevolovski, 1839: 138-141).

Fakat bu durum meşhur şehrin tarihinde kısa sürecek” (Davidov, 1840: 43-46) ifadelerini kullanır. Bir paşasıyla bile baş edemeyerek Rus desteğine muhtaç hale gelmiş bir İstanbul’un (Osmanlının) çöküşünün kaçınılmaz olduğu ve Rusya’nın kısa bir süre sonra İstanbul ve boğazlar üzerinde hayallerinin gerçekleşeceği kanaati Rus aydın çevrelerinde güçlü bir algıdır.

Yabancı gözlemcilerin İstanbul’la ilgili en fazla eleştirileri şehrin kentleşme olgusudur. Bu asırda Batılı ülkelerin başkentleri ve önemli şehirleri belediyeçilik hizmetleri ve devletin sağladığı sosyal-kültürel hizmetler bakımından kayda değer ilerlemeler kat etmişlerdir. Parklar, bahçeler, altyapı çalışmaları, aydınlatma sistemleri, sokak ve cadde düzenlemeleri, çağdaşlaşma ve medeniyet ölçüsü kabul edildiğinden İstanbul bu yönüyle mukayese edildiğinde ciddi eleştirilere maruz kalır. Bu yüzden yabancı gezginlerin birçoğuna göre İstanbul uzaktan ya da denizden seyredilmelidir. Zira içine girdikçe o büyüleyici tabiat ve doğa manzarası yerini hayal kırıklıklarına bırakmaktadır. Çarpık ve basit yapılaşma, sokakların dar, karmaşık, düzensiz ve bakımsız hali, sokaklardaki çöp yığıntıları ve bunların arasında sürüler halinde dolaşan cılız köpekler ile pazarlarda, sokaklarda ya da mezarlıklarda avare dolaşan, hali perişan ve umudunu yitirmiş insan toplulukları ilk dikkat çekici unsurlardır. Şehrin içlerine daldığında Davidov’un karşılaştığı manzara tam bir hayal kırıklığı ve şaşkınlıktır. İstanbul’u bir tiyatro sahnesine ve oyununa benzeten Davidov gördüklerini ve o anki hislerini şöyle anlatır:

“İstanbul bütünüyle bir dekorasyona benziyor. Kadın gibi ısıll ısıll, insanda öyle bir merak uyandırıyor ki, hayatımızda ilk defa seyrettiğimiz tiyatro gösterisi gibi. Daha sonra perde arkasına girdiğimizde tiyatronun içinde gibiyiz. Bizi uzaktan uzağa kendine çeken pislik, garibanlık, çarpıklık karşısında şaşkına uğruyoruz. Sokaklar dar, eğri büğrü ve kirli. Tahtalarla birbirine tutturulmuş, girintili çıkıntılı ve değişik renklerle boyalı evler perspektifi bozuyor. Dükkanlar tam anlamıyla sokağa taşmış durumda ve zarafet adına hiçbir şey göremezsiniz. Sokaklara dolmuş olan halk bir seyyah için ilk bakışta tiyatral kostümler giydirilmiş gibi görünür. Şehirde sadece, evlerin görüntüsünü ortadan kaldıran servilerle kaplı mezarlıklarda keyif alabilirsiniz. Önünüzde masmavi Boğaz ve üzerinde seyreden gemilerin görüntüsü açılır” (Davidov, 1840: 29-30).

Boğaziçi, yabancıların İstanbul’un tabiat manzaraları içerisinde büyük bir hayranlıkla tasvir ettiği mekânlar arasında ilk sıralarda yer alır. Boğaz’da yaptığı bir yolculuğu Davidov şöyle tasvir eder:

“Sağımda Üsküdar bulunmaktadır. Sol tarafta Avrupa sahilinde sultanın sarayını teşkil eden çeşitli türde ahşap binalar yer almaktadır. Boğazın ortasında korvetten tutun da askeri gemilere kadar değişik ölçülerde savaş gemileri duruyordu. Çok sayıda yunus ve deniz kuşlarının canlandığı mavi ve berrak sulara, Karadeniz’den Marmara Denizi’ne yelkenler fora gemiler azametle, hafif Türk kayıkları ise yıldırım gibi her yöne akıyordu. Avrupa sahili Asya sahilinden daha meskûn ve varoşlar birbiri ardına Büyükdere’ye kadar tek sıra halinde uzanıyordu. Onun karşısında sağ sahilde sultanın sarayları ve hazineye ait çeşitli binalar sahil boyunca tek tek serpilmişti... Sahilin solunda yer alan Tarabya’da etrafı fevkalade güzellikte bahçelerle çevrili İngiliz ve Fransız elçilerinin konakları bulunmaktadır. Fransız elçisinin konağına üç renkli milli bayrağın çekilmiş olduğu dikkatimi çekti. Aynı sahilin daha ilerisinde yer alan Büyükdere’de Rus elçisinin sarayı bulunmaktadır. Rus elçiliği bahsedilen iki elçinin konağına göre daha sarayımsı ve bahçesinin güzelliği bakımından onlardan daha üstün” (Davidov, 1840: 39-40).

İstanbul’da kaldığı günler ilerledikçe şehrin kentleşme olgusu yönündeki kanaatleri daha da olumsuz bir karakter kazanır. Şehrin sosyal yaşam alanlarını Avrupalı yaşam standartları ile mukayeselere girer. Batılı seyyahların birçoğunda görüldüğü üzere eleştirel, aşığılayıcı ve ötekileştirici bir yaklaşım ortaya koyar. Sokaklar ve evler, yangınlardan arta kalan harabe yığıntılar iç karartıcıdır. Avrupa’da, Rusya’da görülen modern şehirler; insanlara görüşme, kaynaşma, dinlenme, haberleşme imkânları sunan park, bahçe ve meydanlar burada yoktur. Dünyanın gelişmiş memleketlerinde asla rastlanmayacak ilginç ve tuhaf tablolara her adımda rastlanabilir ve bu yönüyle adeta çelişkiler diyarıdır İstanbul:

“Burada karşılaştığım tüm yabancılar İstanbul’dan hiç memnun değiller ve İstanbul’un sadece kısa süreli ziyaretler için kahrı çekilir bir yer olduğunu söylüyorlar. Gerçekten de burada Avrupalı yaşam standartları hemen her alanda oldukça yetersiz. Bizim yaşamaya alışık olduğumuz otellerin izlerine hiçbir yerde rastlayamıyorsunuz. Sokaklar karanlık, dolambaçlı ve dar. Evler iç karartıcı bir görünüme sahip. Bundan dolayı yapılmış olan pencereler kapalı gözler gibi temas kurmaya imkân vermiyor. Sokakların bittiği yerde ise sadece yangından harabeye dönmüş mekânlar ya da mezarlıklar bulunuyor. İnsanların uğramaları ve haberleşmeleri için bizim Kuzey’de ve Batı’da olduğu gibi doğru düzgün bir meydan mevcut değil. Görkemli mimari yapıları bakımından kayda değer bir tane bile semtleri yok” (Davidov, 1840: 61-62).

Mabetler

İstanbul’a gelen yabancıların en çok görmek istediği yerler arasında mabetler ön sıralarda yer alır. Başta Ayasofya olmak üzere Hıristiyanlığın en eski kutsal mekânlarına ev sahipliği yapan İstanbul XIX. asırda dini turizmin de başlıca durak noktalarından biridir. Studios Manastırı (İmrahor Cami), Pantokrator Manastırı Kilisesi (Zeyrek Cami), Vlaherna Kilisesi (Blahernai), Kora Manastırı (Kariye Cami) ve Balıklı Rum Kilisesi Rus Ortodoksların ziyaret ettiği belli başlı kutsal mekânlardır.

Bunlardan Balıklı Rum Kilisesi ve ayazması Bizans devrinin en mukaddes ve rağbet gören kilise ve ayazmalarından biri idi. Kilisenin kuruluşu ile ilgili anlatılan rivayetler⁶, İstanbul’un Türkler tarafından fethi esnasında burada yaşandığı rivayet

⁶ 1887’de hac ziyareti için Kudüs’e giden A. Koptev İstanbul’da Bizans’tan kalma mabetlerle ilgili verdiği bilgiler kapsamında bu rivayeti ve kilisenin tarihçesini şöyle anlatır: “M.S. 5. asırda İmparator Büyük Lev (I. Leo/Flavius Valerius Leo) henüz sıradan bir savaşçı iken, su isteyen bir körle karşılaşmıştır. Lev su aramaya başlamış, ancak bulamamıştır. Bu arada yorulup tam kör adamın yanına dönerken ormandan gelen bir ses duymuştur. ‘Çar Lev. Ormana gir. Orada su bulacaksın ve bu suyla körü iyileştirecek ve susuzluğunu gidereceksin. Benim kim olduğumu yakında öğrenirsin. Burada benim adıma bir mabet yapmana yardım edeceğim. Ki, orada bütün hayırseverler, samimiyetle bana gelenler, hayırlı dileklerinin yerine getirilmesini sağlayacaklar ve hastalıklardan kurtulacaklar’. Çar Lev kendisinden istenileni tam anlamıyla yerine getirir. İmparator olduğunda Meryem Ana (Boğomateri) şerefine kaynağın üzerinde bir kilise yaptırır. Bu kaynak hakkındaki mucizevi söylentiler halk arasında hızla yayılır ve insanlar şifa bulmak için akın akın buraya gelir. Sonraları İmparator

edilen ve *Balıkli* adını almasına yol açan mucizevî bir hadise⁷ dolayısıyla kilise ve şifalı kabul edilen ayazması Rus seyyahların merakla görmek istediği mabetlerden biridir. Davidov Balıklı Rum Kilisesi hakkında gözlemlerini, duyduklarını, buraya dair halk arasında yaygın inanışları ve kişisel yorumlarını şöyle ifade eder:

"Bu istikamette Balıklı adlandırılan bir Rum kilisesi de bulunuyor. Zira balıklar, inanıldığı üzere kilisenin altında bulunan ayazma ya da su kaynağında yüzüyorlarmış. Bu kaynağın suyunun mucizevî gücüne inanan çok sayıda hasta bu suyla şifa bulmak için buraya geliyor. Biz de burada, korkunç bir soğuk algınlığından kurtulmak için gelmiş genç bir kadın gördük. Hal böyle olsa da ıstırapları ikiye katlanmıştı. Büyük bir kısmı Rumların mezar taşlarından bir kısmı ise Sultanın özel izniyle Türk mezarlığından temin edilerek yapılmış olan mermer kilise mükemmel. Kilise inşa edildiği sırada Sultan merak ettiği için bakmaya gelmiş, burada din adamlarıyla karşılaşmış, mabede olan saygısını kanıtlamak için bütün araç gereci seferber ettirmiştir. Tesadüfen ve herhangi bir özel niyet taşımaksızın Aziz Zahari'ye öyle bir hizmette bulunmuştur ki, şimdi onun sayesinde Zahari'nin tasviri bu kilisede yer almıştır. Haşmetmeapları ikonostasda İoann Krestitel (Vaftizci Yahya)'in tasvirini görünce, papaza "niçin onun babası da tasvir edilmemiş" diye sorar. Bu soru üzerine ustalar kiliseye Aziz Zahari'nin de tasvirini koyarlar" (Davidov, 1840: 57-58).

Padişah II. Mahmut'un Balıklı Kilisesi'ni ziyareti o dönem İstanbul'unda, bilhassa gayrimüslimler arasında o kadar yankılanmıştır ki, birçok Rus gezgin Balıklı ziyareti dolayısıyla bu hadiseyi benzer biçimlerde nakletmişlerdir. Padişahın papazlara ihsanda bulunması, kilisenin iç dekorasyonunu seyretmesi, ikonalar hakkında papazlardan bilgi alması, hatta bazılarının yerlerinin değiştirilmesi talimatı vermesi gibi. İvan Krestitel ile Meryem tasvirlerinin yerlerini neden değiştirttiği ise Hıristiyan dini çevrelerce bir muamma olarak kalmıştır. Davidov'dan birkaç yıl sonra İstanbul'a gelen Vsevolovski Balıklı Kilisesi'ni anlatırken kilisenin papazından aldığı bir bilgiye dayanarak Sultan Mahmut'un hanesinde ikon bulundurduğu bilgisini okuyucularıyla paylaşır (Vsevolovski, 1839: 144vd.).

İstanbul'da ziyaret ettiği diğer bazı kiliseler hakkında Davidov kısa kısa bilgiler verir. Bunlardan birisi Fener'de bulunan patriklik kilisesidir. Fener semti öteden beri İstanbul'a gelen Rusların en fazla alaka gösterdiği semtlerden biri olmuştur. Bu alanın kaynağı hem Ortodoks Rumların yaşadığı bir muhit olması sebebiyle yerel Rumların gözlemlenebileceği bir yer olması hem de Ortodoks dini hiyerarşinin merkezi durumunda bulunmasıdır. Yunan isyanı sonrasında yerel Rumların vaziyetini tespit etmek bakımından Rus gezginler arasında bu alanın daha da arttığı söylenebilir. Davidov Fener kiliseleri ve Fenerli Rumlar hakkında şunları söyler:

"Eskiden beri etrafında yüksek sınıftan Rum ailelerin yaşadığı Fener'in orta yerinde bulunan İstanbul patriğinin kilisesini görmeye gittik. Kilise oldukça görkemli olup birçok bakımdan Rus kiliselerine benziyor. Bilhassa eski Moskova kiliseleri bu konuda açık bir fikir verebilir. Patriklik postu çift başlı kartalla tezyin edilmiş. Onun yanında duran koltuklarda ve kraliyet kapılarında yine benzer süslemeler bulunuyor. Bu kiliseden başka Kudüs patriğinin kilisesini ve yeni Ermeni kilisesini gördüm. Ermeni kilisesi dökme demirden yapılmış olup, son derece kaba işçiliğiyle diğerlerinden farklılık gösteriyor. Fener semtini boydan boya geçip Haliç'e çıktık. Fener'de yaşayan Rumlardan çoğu eski Bizans sülalelerinden gelme kişiler. Yunanistan ayaklanmasına kadar onlardan birçoğu Divan'da önemli yetkilere sahipti. Hatta devlet yönetiminde çeşitli birimlerde yer alıyorlardı. Denilene göre şimdi yeniden eski konumlarını kazanmaya başlamışlar" (Davidov, 1840: 91-92).

Davidov İstanbul mabetlerini yakından tanımaya Ayasofya ile başlar. Hatıratında Ayasofya için bazen "cami" bazen de "kilise" sözcüğünü kullanır. Yabancıların bu tarihlere Ayasofya'yı ve diğer camileri ziyaret edebilmeleri Davidov'un anlatıklarına bakılırsa oldukça güç görünmektedir. Rusların, *ferman* kelimesinden bozma bir sözcük olarak kullandığı *firman* adlı bir belgeyle ancak ziyaretler yapılabilmektedir ve *firman* elde etmek o kadar kolay olmamaktadır. Bu yüzden Davidov Ayasofya ziyaretini İstanbul'da yakaladığı büyük bir şans olarak okuyucularına şöyle anlatır:

"İstanbul gezimize çok hızlı başladık. Bugün burada bulunan en nadide ve mükemmel bir mekânı görme şansına sahip olduk. Daha henüz yatağımızda iken Rum asıllı birinden mektup geldiler. O'nu daha önce bir yabancı turist olarak İstanbul'a gelen tüm Ruslara sempati duyan sadık biri olarak duymuştum. Bu kişi bana gönderdiği mektupta Sultan'ın Grek elçisi onuruna, içlerinde Kutsal Sofya da olmak üzere bütün camilerin kapılarının açılacağını emreden bir firman verdiği haber veriliyordu. Eğer elçinin maiyetine dâhil olabilsem bu olayın benim için bu eski mabedi görmek adına tek şansım olacağı yazılıydı. Derhal üzerimizi giyindik ve Haliç'e koştuk. Hıristiyanlara her daim kapalı olan camileri görmek amacıyla Pera'nın her tarafından sanatkârlar, ustalar elçinin heyetine dâhil olabilmek çabasıyla buraya akın etmişti⁸. Ben Efimov'la birlikte kendisine firman verilmiş olan Grek elçisi Kobel Bey'den önce tarihi katedralin duvarına geldik. Bu yüzden Türkler bizi kovmaya yeltendi. Elçi Grek asıllı değildi. O da diğer birçoğu gibi Bavyeralı idi. Oldukça saygın ve sert bir görüntüsü vardı. Maiyetiyle birlikte camiye yaklaştığı zaman ayakta durmamızı çıkardık ve arkasından girdik" (Davidov, 1840: 31-32).

Yustinian (I. Justinianos) bu kaynağın suyu sayesinde ağır bir taş hastalığından şifa bulur ve bunun karşılığı olarak eski yerinde yeni ve büyük bir mabet yaptırır. Ne var ki bu mabet iki asır sonra meydana gelen bir depremde yıkılır. Sonraki imparatorlar tarafından yeniden kurulan mabet İstanbul'un alındığı sırada Türkler tarafından tam olarak yıkıldı ve kaynak taşlarla doldurularak kapatıldı. İstanbul'un düşmesinden birkaç yıl sonra, kaynağın üzerinde küçük bir şapel yapılmasına izin verildi". Bkz, (Koptev, 1888: 19-21).

⁷ Koptev, kilisenin adı ve mucizevî balıklarına dair rivayeti şöyle anlatır: "Dikkate değer bir husus, çok eskiden beri Hıristiyanlar, Türkler, Rumlar buraya Türkçe olarak 'Balıklı' demişler ve kilise bu adla anıla gelmiştir. Bu adlandırma yani 'Balıklı' adı halk arasında anlatılan şu rivayetten dolayı kalmıştır: Uzun süre kuşatmanın ardından Türkler tarafından İstanbul fethedildiği zaman bu kaynakta yaşayan ihtiyar bir hayırsevere durumu haber vermişler. Duyduklarına inanamayan ihtiyar 'şu an tavada pişen balıklar ne zamanki canlanır ve kendilerini kaynakta bulurlarsa ancak o zaman bu habere inanırım' demiş ve gerçekten de balıklar o anda canlanmış ve kaynağa atlamışlar ve bu balıklar güya günümüze kadar yaşamaya devam ediyormuş". Bkz, (Koptev, 1881: 21).

⁸ Heyet içerisinde bazı tanınmış şahsiyetler de vardır. Bunlardan biri İsveçli ressam Volfensberger'dir. Ressam Yunanistan ve İzmir'de bulunmuş, ardından İstanbul'a gelmiştir. Söylendiğine göre çantası harika resimlerle doludur: "Bu sanatkârla karşılaştığım için kendimi şanslı sayıyorum" diyen Davidov, İstanbul'da kaldığı günlerde boş zamanlarını ressamın Yunanistan ve Türkiye'de çizdiği resimleri incelemekle geçirir. Erehtey Mabedi, Lizikrat Mabedi, Atina Yubiter Olimpiysk Mabedi, Egin'de ise Panellenium Volfensberger'in Yunanistan tablolarından bazılarıdır. Türkiye'de ise Haliç'ten İstanbul Manzarası, Asya Tatlısu Tablosu, Gotfredov Çınarları (Büyükdere Yedi Kardeş Çınarı) ve Eyüp Camii tablosudur.

Davidov bu ilk Ayasofya ziyaretinde heyetle birlikte mabedin her tarafını, kadınlara mahsus galeriden kubbeye kadar bütün galerileri gezmiştir. Notlarında bununla ilgili çeşitli gözlem ve değerlendirmelerde bulunur. "İstanbul'daki bütün camilerin en ilginç ve erişilmez olanı" diye tarif ettiği Ayasofya'nın kapıları, kubbesi, duvarları, galerileri, sütunları hakkında bilgiler verir. Ayasofya'yı büyüklüğü ve görkemi bakımından Roma'daki Aziz Petro ve Panteon mabetleriyle mukayese eder. Bazı yerlerinde gözlemediği Bizans mozaiklerinin kalıntılarını ve onların arasında görünen haç sembollerine dikkat çeker. Duvar süslemelerinin büyük bir kısmı sıvanmış ve yerlerine Arapça çeşitli yazılar yazılmıştır. Arkadaşı Efimov eğilmiş olan kolonlara dikkat çekerek mabedin çok şiddetli depremler geçirmiş olduğuna işaret etmiştir. Kubbenin altından geçen galeride birkaç adet altın sarısı mozaik kazıyan Davidov, 'belki gün gelip mozaikler yeniden tüm ihtişamıyla ortaya çıkar (Davidov, 1840: 31-38) sözleriyle dönemin Rus aydınları gibi Ayasofya'nın Ruslar eliyle yeniden Hıristiyan mabedine dönüştürüleceği ve hilalin yerini haçın alacağı arzu ve temennisini ifade eder.

Davidov İstanbul'daki son günlerinde ikinci kez Ayasofya Camii'ni ziyaret etme imkânı bulur. Bu ziyareti hakkında bilgiler verir, bazı değerlendirmeler yapar. Ayasofya'da yaşadığı talihsiz bir olayı ise şöyle nakleder:

"Firman bize Ayasofya Camiini ziyaret etme imkânı verdi ve kendimizi tekrar bu zarif mabette bulduk. Bu mabet Roma'daki Aziz Petro Kilisesi (San Pietro Kilisesi) ve Panteon (Pantheon Tapınağı)'la bir sıraya konulabilir. Fakat onun karakteri tamamen başka. Bana kalırsa onun karakteri daha çok Vethiy Zavet (Eski Ahit)'e yakın. Farklı zamanlarda burada meydana gelen depremler oldukça korkunç oynamalar meydana getirdi. Bir kolon bile yıkılmadı ancak birçoğu yana eğildi ve yükü kaldıramayacak hale geldi. Efimov Bey üçüncü, dördüncü defa bu muazzam camiye gelme ümidiyle bizim bu ziyaretimizi fırsat bilip caminin ölçüsünü ana hatlarıyla çıkardı. Bütün dostlarım kendi arasında gruplar halinde mabedi ölçmek ve kaydetmek için büyük bir çaba içine girerek çeşitli kısımlara dağıldılar. Ben kendim ikinci defa kubbenin altındaki en yüksek galeriye girdim ve Bogdanov Bey (elçilik tercümanlarından)'in bulunduğu ikinci balkona kadar indim. Talihsizlik ki, tam o sırada Bogdanov'un kandil askısına tutunduğu esnada kaza eseri kandil yağını hem Bogdanov'un üzerine hem de aşağıda ibadet eden Türklerin üzerine devirdim. Başından beri bizim hareketlerimizi çok kötü bakışlarla izleyen Müslümanlar heyecanlandılar ve bizi camiden çıkarmaları için bağırmağa başladılar. Fakat sultanın fermanı ve bize albay rütbesindeki bir memurun refakat ediyor olması dolayısıyla çalışmalarımıza devam ettik" (Davidov, 1840: 127-128).

Davidov'un ziyaret ettiği mabetlerden bir diğeri Küçük Ayasofya'dır. İmparator Jüstinyen tarafından yaptırılmış olan ve Aziz Sergius ve Bacchus adını taşıyan Küçük Ayasofya İstanbul'un Roma döneminden kalma en eski ibadethanelerindedir. XIX. asırda tadilatın geçirilmiş olan kilise/camiler arasındadır. Davidov Küçük Ayasofya'yı 1831'de geçirdiği geniş kapsamlı bir tadilatın ardından görmüştür. Bu mabetle ilgili duyduklarını naklederken banisinin Büyük Konstantin olduğu şeklinde hatalı bilgiler de verdiği görülmektedir. Davidov Küçük Ayasofya ziyaretini şöyle anlatır:

"Komidas, tüm şehirdeki en ilginç mekânlardan biri olduğuna beni ikna ederek Küçük Ayasofya Camii olarak adlandırılan camiye götürdü. Dediklerine göre bu mabet İmparator Büyük Konstantin tarafından yaptırılmıştır. Mabedin kubbesinin altındaki kornişte eski Grekçe yazıt halen dikkat çekici. Bu yazıtı kopya etmek için zaman tanımadılar. Mabet bir zamanlar (Kutsal Havariler Zamanı) üç kiliseden ya da yapıdan oluşmaktaydı ve her biri kendi arasında kemerlerle bağlantılı ayrı birer kubbeye sahipti" (Davidov, 1840: 91).

Davidov'un burada dikkatini çeken ve bir hayli şaşkınlığına yol açan gözlemi, cami görevlisi ya da derviş diye tarif ettiği kişinin cami bünyesinde bir hücre yapmış olması, karısı ve yetişkin çocuklarıyla birlikte burada yaşam sürüyor olmasıdır. "Bu durum Müslümanlara yakışmıyor olmalı" diye bir değerlendirme de yapar. Dikkatini çeken başka bir hususu ise şöyle ifade eder: "Burada, günümüzde Müslüman camilerine dönüştürülmüş olan Hıristiyanlara ait eski kiliseler, aynen günümüzde farklı inançlara hizmet eden Roma'daki pagan mabetleri gibi" (Davidov, 1840: 91).

Yabancı seyyahlar İstanbul'da Hıristiyanlara ait kutsal mekânların, kilise/camilerin yanı sıra Osmanlı Türk mimarisinin şaheserleri olan camileri de ziyaret ederek okuyucularına, bazı mukayeseler de yaparak ötekine ait inanç, kültür ve medeniyeti tanıtmak isterler. İstanbul camileri, bunların mimari özellikleri, iç dekorasyon ve aydınlatma sistemleri hakkında Davidov şu bilgileri verir:

"At Meydanı'ndaki Sultan Ahmet Camii oldukça güzel ve diğerlerine göre Hıristiyanların en kolay ziyaret edebileceği bir cami. Kubbesi dört büyük sütuna dayanıyor. O kendi türündeki camiler içerisinde en harika olanı. Ancak ben Ayasofya'yı daha çok beğendim. Genellikle bütün camilerde tertemiz sulara sahip şadırvanlar bulunuyor. Ahmet Camii'nden Osman Camii'ne geçtik. Bu cami diğerlerine göre oldukça küçük, içerisi aydınlık ve donanımıyla göz kamaştırıyor. Ancak onlarla mukayese edilemez. II. Mehmet Camii daha az mükemmeldir. Barok stiliyle yapılmış olması dolayısıyla diğerlerinden ayrılır. Süleymaniye Camii çok azametli ve güzellikte Ayasofya'yı aramaz. Müslümanların namaz kıldığı giriş kısmının tam karşısında yer alan nişte renkli cam içinden sızan harika gizemli bir aydınlatma bulunmaktadır". (Davidov, 1840: 36). Cami ziyaretlerinde bazı padişahların ve şehzadelerin mezarları da görülen yerler arasındadır: "Caminin birinden diğerine geçerek çeşitli sultanların ve şimdiki sultanın çocuklarının mezarlarının bulunduğu yeri gördük. Sarıla süslenmiş, biri diğerinin yanında duruyor ve onların arasında balmumundan mum yanıyor. Tarihi mekân gezimiz Konstantinopol'ün fatihi ve Avrupa'da Osmanlı şanının temellerini atan II. Mehmet'in mezarını ziyaretle tamamlandı. O'nun başında büyük beyaz bir sarık bağlı idi" (Davidov, 1840: 36-38).

Tekkeler ve Dervişler

İstanbul'da Doğu mistisizmini arayan yabancı gezginlerin uğradığı mekânlardan biri hiç şüphesiz tekkelerdir. Batılı seyyahların İstanbul anlatımlarında en ilginç, en çarpıcı yönleriyle ve tüm ayrıntılarıyla birbirine benzer bir biçimde naklettikleri tekkeler ve derviş ayinleri Rus seyyahların hatıralarında da yer alır. Galata Mevlevîhânesi ile Üsküdar'da bulunan Rufâi Tekkesi yabancılar arasında en popüler olanlarıdır. *Haykıran* ya da *İnleyen Dervişler Tekkesi* adıyla da meşhur olan Üsküdar Rufâi Tekkesi izleyenleri korku ve dehşete salan ayinleriyle tüm seyyahların belleğinde derin izler

bırakmıştır. Davidov'un ziyaret ettiği ilk tekke haykıran dervişler tekkesidir. İzlediği ayini, tekke ve dervişler hakkında gözlemlerini şöyle anlatır:

"Dervişler bağırarak (Krikunı) ve oynayan (Plyasunı) şeklinde iki gruba ayrılıyor. Benim bizzat gördüğüm bunlardan ilki idi. Kendilerine özgü bir hoşgörü ile tekkenin kapılarına kadar varmamıza müsaade ettiler ve yapılan tüm dini ayini görebildik. Derviş topluluğundan en yaşlısı dua okudu. Okunan duanın ardından çocuklar da dâhil olmak üzere tüm dervişler birbirinin koluna girdiler ve Tanrı'nın adını Arapça telaffuz ederek ve Eto On, Eto On (Hu, Hu) sözlerini ve daha başka sözleri haykırmaya başladılar. Ağır ağır, sonrasında ise giderek hızlanan bir tempoda dönmeye başladılar. Başlarındaki derviş bu arada çemberin orta yerinde durdu, ağır ağır ve hoş bir sesle şiirler okudu. Durmaksızın döndü ve haykırımlarını daha fazla hızlandırdı. Diğerleri de aynı şekilde haykırımlarını ve vücut hareketlerini hızlandırdılar. Ayinin sonuna doğru sesleri tam manasıyla kısılmıştı. Kan ter içinde kaldıkları ve halsiz düştükleri halde halen haykırıyordu. Sanki onları boğuyorlarmış ya da yakıyorlarmış gibiydi. Törenin sonunda dervişler hiçbir şey olmamış gibi sakin bir biçimde mescitten çıktılar ve kahve içmek üzere komşu eve geçtiler. Başlarındaki dervişin daveti üzerine tam manasıyla asil ve itaatkâr bir eda ile onlarla birlikte fincanda kahve içtik" (Davidov, 1840: 55-56).

Kısa bir süre önce son derece yüksek bir tempoda haykıran, inleyen, izleyenlere ürperti yaşatan ayinin ardından dervişlerin hiçbir şey olmamış gibi sakin ve soğukkanlı bir şekilde normal hayata devam edişleri Batılılarda büyük bir şaşkınlık uyandırır. Dini bir ibadet ya da dini bir ritüel olarak değil de, sanatçıların sergilediği bir sanat gösterisi izledikleri kanısı oluşur.

Davidov ilerleyen günlerde *dönen dervişler* adıyla bilinen dervişleri ve tekkelerini de ziyaret eder. Tekkenin iç mekânını, dervişlerin kıyafetlerini, musiki aletlerini, ayin ritüellerini anlatır. Tüm sahneyi ve sunumu burada da sanatsal bir gösteri olarak izler. Sanatsal yönünü başarılı bulmakla birlikte tüm ritüeller kendisine tuhaf görünür. Tekkede gördüklerini ve izlenimlerini şu sözlerle anlatır:

"Bugün Küçük Ölüm Tarlası (Polya Mertvih/Mezarlık) yakınında bulunan küçük ama oldukça güzel bir tekkede dönen dervişleri izlemeye gittik. Oraya vardığımızda onları ayakta çember halinde dururlarken bulduk. Kafesli kısımda izleyiciler bulunuyordu. Dervişlerin başkanı ya da şefi girişin tam karşısında, sırtını girişe, yüzünü ise bize dönmüş olarak oturuyordu. O, bütün dervişler arasında yeşil pardösüsü, yeşil kuşağı, boğa derisinden uzun kalpağıyla çevresindeki diğer dervişlerden hemen seçiliyordu. Türklerde yeşil renk kutsal sayılıyor ve onu sadece Peygambere adanan günlerde doğanlar ya da onun soyuna mensup olanlar taşıyabiliyor. Başlarımızın üzerindeki korodan etrafa berbat bir biçimde flüt, davul ve birkaç ağzdan okunan ve aralarında herhangi bir ahenk olmayan sesler yayılıyor. Dervişlerin şefi çok itinalı bir biçimde tekke boyunca yürümeye başladı. Çeşitli renklerde pardösüler giymiş olan diğer tüm dervişler ise onun peşini takip ettiler. Birkaç daire çizildikten sonra o yeniden oturdu. Diğerleri ise üst elbiselerini çıkardılar ve dönmeye durdular. Dört iç çember oluşturdular. Geri kalanları ise dış çemberi oluşturdular. Onlar sadece bir yerde değil tekkenin her tarafında makinenin çalışmasıyla hareketlenmiş gibi düzgün ve ölçülü bir şekilde döndüler. Onların elbiseleri kabarak çana benzer bir şekil aldı. Bu şekilde hareket eden örtüleri ve uzanmış kollarıyla binanın tüm alanına yayıldıkları, gözlerine düşen kalpakları bile etraflarında hiçbir şey görmelerine izin vermediği halde bir kez bile çarpışmadılar. Bazıları sema ayininin bitişine kadar ölmek üzereymiş gibi başlarını omuzlarına bıraktılar. Ancak bu durum yorgunluktan mı yoksa trans halinde olmalarından mı kaynaklanıyordu bilmiyorum. Tuhaf eylemlerini tamamlayan tüm dervişler şeflerinin elini öptüler ve daha sonra içlerinde bulunan 12 yaşlarındaki bir çocuk da dâhil olmak üzere bu defa birbirlerini öptüler. Bazen ateşli fanatik trans hallerinde şeflerinden kızgın demiri alıyorlar, kendilerine vuruyorlar, ağızlarına alıyorlar ve daha sonra ıstırapla bitkin düşerek bayılıyorlar. Böylesi tuhaf törenlerin en ilginç olanını ben göremedim. Rufâi adlandırılan dervişler böylesi fanatizm alametleriyle diğerlerinden ayrılıyorlar" (Davidov, 1840: 129-131).

Davidov bu tasvirleri yaptıktan sonra çağdaş gelişmiş ülkelerle kıyaslama yapar ve delilik, çılgınlık olarak gördüğü bu ve benzeri manzaralarla çağdaş gelişmiş ülkelerde asla karşılaşamayacağını dile getirir ve Türkiye'yi kastederek "İnsanların bütün hayatı boyunca bütün çektikleri ve afyon çığnediği bir ülkede bu çılgınlığın yaşanmasını anlamak gayet tabiidir" (Davidov, 1840: 132) değerlendirmesinde bulunur. Dervişleri Hıristiyanlıktaki rahip din adamlarıyla karşılaştırır ve onları "Müslüman Rahipler" diye adlandırır. Gördüğü farklılıklar arasında en belirgin dervişlerin evlenebilmeleri ve kendi tekkelerinin dışında hanımlarıyla buluşabiliyor olmalarıdır. Tekkeye ait el yazma dini eserlerin yer aldığı küçük bir kütüphanenin bulunduğunu belirten Davidov, bu kütüphaneyi inceler ve bu arada dervişlerin belli başlı uğraşlarından birinin istinsah işleri olduğunu söyler. Hıristiyanlığın ilk asırlarındaki önyargının buralarda halen hüküm sürdüğüne ve bu yüzden dini eserlerin basılmasının dervişler tarafından bu eserlere saygısızlık addedildiğine vurgu yapar.

Tatlı Su/Göksu

İstanbul'da sosyal hayatın, halkın eğlence ve dinlence kültürünün en iyi gözlemlenebileceği mekânlardan biri mesire yerleri olduğundan Rus gezginlerin birçoğu, haftanın belirli günlerinde daha canlı ve kalabalık, bir nevi panayıra dönüşen mesirelere zaman ayırmaya ve gözlemlerde bulunmaya özen göstermişlerdir. Yabancılar tarafından *Asya Tatlı Suları* olarak adlandırılan Büyük ve Küçük Göksu (Küçüksu) derelerinin meydana getirdiği iki vadi boyunca uzanan mesire alanı yabancılar tarafından *Tatlısu* olarak adlandırılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyılda Göksu ünlü bir eğlence yeridir. Derelerde kayıklarla dolaşılır, dere boyunca yayalar, atlılar ve arabalılar gezinti yapardı. Yalılar, köşkler, tahta köprülerin süslediği Göksu mesireleri özel günlerde panayıra dönüşür, bazen padişah, sultan efendiler ve şehzadeler de bu eğlencelere katılırdı. I. Mahmut döneminde yaptırılmış olan ahşap Küçüksu Kasrı ve III. Selim'in yaptırdığı, tasarımı ve üslubu bakımından İstanbul su mimarisinin seçkin yapıtlarından biri olan Küçüksu Çeşmesi Göksu mesirelerinin en dikkat çekici yapıları arasında idi. III. Selim ve II. Mahmut'un dinlenmek, eğlenmek, ok veya tüfekte nişan talimi yapmak, bazen de şiir ve beste yapmak için uzunca süreler burada kaldıkları nakledilir. Tatlı Su mesiresi padişahın da yakından görülebileceği bir yer olduğundan yabancılar onu yakından görebilmek, Doğu ihtişamının, Doğu'ya has debdebeli ritüellerin sergilendiği o özel anı yakalamak için özellikle burayı tercih etmişlerdir. Geç kaldığı için bu manzaraları kaçırarak Davidov, Tatlı Su mesiresinin mekânsal boyutunu, karşılaştığı insan manzaralarını şöyle tasvir eder:

"Elçimiz A. P. Butenev'in tavsiyesi üzerine dönüş yolunda Asya sahilinde bulunan Tatlı Su'ya uğradım. Orada Cuma günleri kır gezileri yapıyor. Fakat geç kaldığım için Sultan'a denk gelmedim. Sadece çimenlere gruplar halinde serilmiş kalabalık insan toplulukları gördüm. Halkın bir kısmı kilimler üzerine oturmuş tütün çekiyordu. Bir kısmı da sürekli ziplayan ve şaklabanlıklar yapan hokkabazların etrafına dolmuştu... Burası adını burada bulunan su kaynaklarından almıştır. Oldukça muhteşem bir Türk zevkini yansıtan şadırvan orta yere kurulmuştu. Burası Mehmet tarafından inşa edilmiş olan ve Boğaz'la birbirinden ayrılan iki hisara nazır bir mevki olması bakımından da mükemmeldi"(Davidov, 1840: 40-41).

Davidov'un Tatlı su mesiresinde karşılaştığı ve ilginç bulunduğu araçlardan biri insanların ulaşımında kullandıkları at ya da öküzlerle çekilen arabalardır. Kadınları taşıyan böyle bir aracı dikkatle inceleyen ve okuyucularına bilgi veren gezgin bu arada Müslüman/Türk kadınlarıyla ilgili olarak çarpıcı değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmeler aynı zamanda Batı'da, ya da Ruslarda bilinen Türk kadın imajını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. O'na göre Müslüman/Türk kadını ulaşılmaz, güçlü ve asil konumunu artık yitirmiştir. Konuşurken, alışveriş yaparken yüz örtüsünü indirmesi mahremiyet bakımından bir değişim işareti olarak görülmüştür. Mesire yerinde, halkın her kesiminden insanların bulunduğu bir ortamda kadınların tütün çekmesi son derece dikkat çekici bir değişim olarak değerlendirilmiştir. Kadının toplum hayatındaki tutum ve davranış değişimi yabancılar tarafından daha çok yenileşme, batılılaşma, Avrupalı yaşam tarzına bir eğilim olarak telakki edilmiştir. Davidov Osmanlı/Türk kadınına, kadının toplum hayatındaki değişim sürecini ve ilginç bulunduğu ulaşım aracını şöyle anlatır:

"Dıştan kırmızı, içten ise altın yaldızlı ve içerisi Türk kadınlarıyla dolu at arabasını - Kareta diye adlandırmak zor-seyretmek bana her şeyden daha enteresan geldi. Bunun gibi her arabanın özel muhafızları var ve bu muhafızlar yabancı adamların çok fazla yaklaşmasına izin vermiyorlar. Fakat Türk kadınları arasında onları fethedilmez yapan eski sert görünüm artık göze çarpmıyor. Bir kısmı tütün çekmek için, bir başkası meyve pazarlığı yapmak için örtüsünü indirmiş vaziyette. Bazı arabalara alınları küçük aynalarla ve rengârenk koşum takımlarıyla süslü atlar, bazılarına ise öküzler koşulmuş. Üzeri lekeli kırmızı üniformalı, gariban görünümlü küçük bir muhafız alayı ellerinde silahlarla asayışı sağlamak için oraya buraya koşturuyordu. Onları kumanda eden subay, elinde kılıç yerine uzun kırbaç tutuyordu" (Davidov, 1840: 41-42).

Mesire alanında güvenliğin nasıl sağlandığına dair verilen bilgiler arasında yine eski-yeni ve askeri değişim vurgusu yapılırken, "kırmızı üniformalar", "üniformaların lekeli oluşu", muhafız alayı komutanının "elinde kılıç yerine kırbaç tutuyor" ifadesi, alaycı, aşağılayıcı bir bakışı ortaya koyuyor, yenileşmenin tuhaf bir tablosu olarak sunuluyordu.

İstanbul Çarşısı ve Pazarları

Sosyal hayatın merkezini teşkil eden pazarlar İstanbul'a gelen yabancıların en önemli uğrak noktaları idi. Kapalı Çarşı (Cevahir Bedesteni), Mısır Çarşısı, İran Hanı ya da alışveriş insanı boyutlarını da ortaya koyan en çarpıcı mekân olarak esir pazarları toplumun tüm katmanlarının bir araya geldiği ve bu yönüyle toplumsal ve iktisadi hayatın nabzının en kolay ölçülebildiği yerler idi. Yabancı gezginler pazarların tarihi, mimari hususiyetleri, Müslim-gayrimüslim tüccarların ticari ahlakı, alışveriş usûlü ve kaideleri, satılan ürün ve eşyalar, dükkânların dekorasyonu hakkında gözlemlere ya da duyduklarına dayalı kısa anlatımlar ve yüzeysel değerlendirmeler yapar, pazar yerlerinde karşılaştıkları ilginç olaylara yer verirler. Davidov'un İstanbul pazarları içerisinde ilk ziyaret ettiği yer Mısır Çarşısı (Egipedskiy Rınok) idi. Yeni Cami Külliyesi'nin bir parçası olarak inşa edilmiş olan çarşı, Mısır, Hindistan, Arabistan gibi Doğu'dan gelen baharat ve kokuların satıldığı ve bu yönüyle Doğu'nun gizemli ve egzotik dünyasının en yakın ve derinden hissedilebildiği bir pazar olarak her zaman yabancıların yoğun ilgisini çekmiş, hafızalarında derin izler bırakmıştır. Mısır Çarşısı hakkında Davidov şunları söyler:

"Stambul ya da asıl adı olan Konstantinopol, Haliç Körfez'iyle Galata ve Pera semtlerinden ayrılıyor ve tamamen Türklerle meskûn. Buna karşın bahsi geçen iki semt Frenkler ve Avrupa'nın her tarafından gelmiş insanlarla meskûn. Haliç üzerinden kayıkla geçerek uzun ve yüksek bir yapı olan Mısır Çarşısı'na gittik. Bu yapı Bizans imparatorları devri anıtlarının bir kalıntısıdır⁹. Burada kimyasal maddeler ve deva ürünleri satılmaktadır. Çarşının bir kısmı duvarla çevrili idi ve burası ipek tekeli için gümrük vazifesi yanı sıra hazine gelirlerinin en önemli kaynaklarından birini oluşturuyor. Halkla tıklım tıklım dolu olan pazarı mümkün olduğu kadar kimseye dokunmamaya çalışarak boydan boya geçtik. Çünkü İstanbul'da veba hastalığı azmış durumdaydı" (Davidov, 1840: 47-48).

Davidov'un ziyaret ettiği hanlardan bir diğeri İran Hanı (Persidskiy Rınok) idi. Kösem Sultan tarafından yaptırılan ve İstanbul'un en büyük ticaret hanı olan bu handa büyük oranda İranlılar ve Azerbaycanlılar barınıyordu. Coşkulu geçen Muharrem ayı kutlamalarına da sahne olan han, İranlılar tarafından İstanbul'da bir merkez haline getirilmişti. Yapılan ayınlar dolayısıyla söz konusu han şehre gelen yabancıların görmek istediği mekânlar arasında olmuştur. Davidov hanın mimari özellikleri ve mekânsal iç düzeni hakkında bilgiler verir. Daha çok Doğu'ya ait bir ticari mekân olan han ve kervansaray kavramları üzerinde durur. Rusya'daki benzer yapılarla karşılaştırmalar yapar. Handa dikkat çekici unsurlar hanın İranlılarla dolu olması ve burada nargile tütünü satılmasıdır. İran hanını şöyle anlatır:

"Komidas beni daha sonra İran Hanı'na götürdü. Burası malların depolandığı bir çeşit pazar olup özel kişilere ve camilere aittir. Depolar mülk sahipleri tarafından tüccarlara belirli süreler için kiraya verilmektedir. İran hanı etrafı geniş bir avluyla çevrili, bir kaç katlı büyük bir yapıdan oluşuyor. Bizim Moskova'da, İlinka'da bulunan Gostinniy Dvor¹⁰ ve Ryadı¹¹ bazı bakımlardan bu yapıya benziyor. Hanlar genellikle Doğu kentlerine aittir ve eski

⁹ Bizans devrinde yaklaşık yine aynı yerde *Makron Envalos* adında bir baharat çarşısı bulunduğu bilinmekle birlikte Davidov'un gördüğü Mısır Çarşısı aslında 1664'de Turhan Sultan tarafından Hassa Baş Mimarı Kazım Ağa'ya yaptırılmış ve yapımı 1664'de tamamlanmış olan yapıdır.

¹⁰ *Gostinny Dvor*, Moskova'nın tam merkezinde ve tarihi caddelerinden biri olan İlinka'da Kızıl Meydan'ın hemen yanında bulunan ve XVIII. asır sonu ile XIX. asrın başlarındaki Moskova mimarisinin nadide eserlerinden biridir.

¹¹ *Ryadı*, Mimar O. İ. Bove tarafından 1812'de yeniden yapılan *Verhniy Torgoviy Ryadov* adını taşıyan tarihi ticaret binasıdır.

devirlerde, bir zamanlar tüccarların büyük kervanlarla yola çıktıkları ve fevkalade bol miktardaki mallarını depolamak için korunaklı özel mekânlara ihtiyaç duydukları dönemlerde kurulmuştur. Biz Rusya'da da benzer yapıların kalıntılarını buluyoruz ve hatta denilebilir ki, bizim Gostinnıy Dvor'larımız Doğu hanlarının yapısı örneğinden oldukça uzaklaşmış olmakla birlikte aynı gereksinimden doğmuştur. Ziyaret ettiğim bu han, çuvalarını tika basa nargile tütünleriyle doldurmuş İranlılarla dolu idi"(Davidov, 1840: 49).

Davidov'un İstanbul'da en sık uğradığı ticaret mekânlarının başında Cevahir Bedesteni (Jevayer Bezesten/Orujeynıy Bazar) gelir. Günümüzde Kapalıçarşı'nın en eski bölümlerinden biri olup tam ortasında yer alan *Eski Bedesten*, *İç Bedesten* ya da yabancılar tarafından yaygın kullanımıyla *Cevahir Bedesteni* adıyla bilinen kısım tarihi özellikler taşıması, gizemli yapısı, daha çok eski silah ve antika eserlerin satıldığı bir yer olması dolayısıyla yabancıların rağbet ettiği bir mekân olmuştur. Davidov, bedestendeki dükkânların iç dekorasyonu, satılan eşyalar hakkında kısa bilgiler verir ve daha çok Bedesten esnafı, esnaf-müşteri ilişkisi, ticaret, pazarlık usul ve ahlâki üzerine ilginç gözlem ve değerlendirmeler yapar. Onun gözlemlerine göre buradaki tüccarlar kibirlidir, rahat ve sakin tavırlıdır ve malını satmak için hiç bir çaba içerisine girmezler. Alıcı müşteriyi bulduklarında ise bir anda oldukça yüksek bir fiyattan başlayıp sıkı bir pazarlık içerisine girerler. Davidov esnafın dürüstlüğü noktasında ise Rum, Ermeni ve Yahudi esnaf ile Türk esnafları mukayese ederek Türklerin bu konuda daha dürüst ve namuslu olarak tanındıkları bilgisini paylaşıyor. Cevahir bedesteniindeki gözlemlerini şu ifadelerle anlatır:

"İran hanı yakınında bulunan Jevayer Bezesten (Orujeynıy Bazar) her nevi eski eşyanın satıldığı bir mekân olarak hizmet veriyor. Bunların arasında çok nadir ve enteresan eşyalar dikkatimi çekti. Satıcı kilimle kaplı yüksekçe bir yerde oturuyordu. Eşyalar ise düzensiz bir biçimde duvara asılı idi. Öyle ki, gelip geçen kişiler her şeyi görüyor ve bir bakışta bir kaç dükkândaki mallara göz atabiliyordu. Tüccarlarda büyük bir kibir, satış esnasında ise garip bir uyuşukluk fark ediliyor. Herhangi bir malın fiyatını ya da kalitesini sorduğunuzda, bazen kendinden emin bir tavırla "bu mal sana gitmez, sana uygun değil, pahalı" ya da "Bu alelade bir mal, harikulade bir özelliği yok" gibi cevaplar veriyorlar. Eğer müşterinin malı almakta kararlı olduğunu fark ederlerse o zaman bizim tüccarlarımızdan daha beter bir pazarlığa giriyorlar ve daha sonra düşürüp malı gerçek fiyatına satabilmek için dört katı fiyat istiyorlar. Bu arada şunu da fark ettim ki, herhangi bir malın fiyatını kitaptan gösterdikleri zaman müşteriler onlara her zaman güveniyorlar. Türkler Ermeni, Rum ve Yahudi halklarına göre oldukça namuslu olarak ün salmışlar. Yahudiler buraya İspanya'dan göç etmişler ve halen kendi milli kıyafetlerini giyiyorlar" (Davidov, 1840: 49-50).

Davidov sık sık uğradığı ve gezmekten, alışveriş yapmaktan, gözlemlerde bulunmaktan büyük bir keyif aldığı bedestende bir gün alışveriş esnasında yaşadığı tatsız bir hadise dolayısıyla İstanbul'da kaldığı süre içerisinde bir daha buraya uğramaz. Bu hadiseyi notlarında şöyle anlatır:

"Bugün her zaman uğradığım ve gezmekten büyük keyif aldığım silah pazarında canlı ve ilginç bir sahne yaşandı. Komidas dükkânının birinde üzeri gizemli yazılarla kaplı bir kâse buldu ve ilginç bir şey olarak gördüğü için bu kâseyi benim için almak istedi. Ne var ki, başlangıçta satmaya oldukça meyilli olan Türk'ü rencide etti. Öfkelenen satıcı tüm komşularını çağırarak, 'gâvurlar İslam inancına ait kutsal bir eşyanın pazarlığını yapmaya cesaret ediyorlar' diye şikâyet etti. Rehberim heyecanlandı ve yüksek makamdaki kişiler vasıtasıyla Türk'ü bu eşyayı satmaya mecbur bıraktıraçağını haykırarak tehdit etti. O anda kalabalık artarak büyümeye devam etmişti. Öfke büyüdü, bize karşı daha da kudurdular ve her taraftan yükselen gâvur gâvur sesleri arasında biz mecburen Bedesten'den uzaklaştık" (Davidov, 1840: 90).

İstanbul'u ziyaret eden yabancı gözlemcilerin büyük bir merakla görmek istedikleri yerlerden birisi *Esir Pazarı* idi. Bizans'ta yüzyıllardır kurumuş bir yapı olarak fetihten sonra Osmanlılara da intikal eden esir ticareti, belirli zaman dilimlerinde yapılan bazı düzenlemeler ve yasaklamalarla birlikte II. Meşrutiyet'e kadar varlığını devam ettirmiştir. Şehirdeki iki önemli pazar yerinden birisi cariyelerin satıldığı Eski Bedesten, diğeri ise erkek kölelerin satıldığı Yeni Bedesten idi. Ayrıca Kapalıçarşı'ya yakın bir de Esir Hanı bulunuyordu. XVII. yüzyılın başından itibaren esir ticaretinin odaklandığı yer burası idi. 1847'de yıktırılan Esir Hanı Nuruosmaniye Camii ile Çemberlitaş arasında, iki katlı, 300 odalı, esir satışları için geniş iç mekânları olan bir türlü kervansaraya benzeyen bir yapı idi (Sakaoğlu, 1994a: 200-202). Bu hanın son yıllarının şahitlerinden biri olan Davidov, insani değerler bakımından acıklı ve tiksindirici bulunduğu bu ortamı şöyle anlatır:

"Esir Pazarı (Essir Bazar/Rınok Rabov) İstanbul'un daha içlerinde bulunuyor. Öyle bir tablo ki, ne çekiciliği ne de cazibesi var. Tam aksine üzüntü verici ve tiksindirici. Kadın-erkek her iki cinsten beyaz ve güzel köleleri asla teşhir etmiyorlar. Yalnızca büyük bir kısmı esir düşmüş olan ve görünüşleri itibarıyla büsbütün alımsız Arapları satıyorlar. Köleler ön tarafı parmaklıklarla çevrili, hapishane görüntüsü veren dükkânlarda iskemlelerde oturuyorlar. Tüccarlar kölelerin hastalıklarını çeşitli yöntemlerle gizliyorlar. Örneğin kölelerin kırıklarını açık havaya çıkıldığında yeşilimsi renk alan siyah boya ile boyuyorlar. Böylece hasta olduğunu ortaya koyan gözlerinin kızılığını fark edilmiyor. Karışım bedene akıyor ve daha fazla acı veriyor. Kölenin acısı tüccarın umurunda bile değil. O bir an evvel canlı malını elden çıkarmanın endişesinde. Kendim bizzat ayakları tümüyle yaralarla kaplanmış Afrikalı bir kıza karşı daha zalimce bir örneğe şahit oldum. Tüccar onu hekime gösterdi ve bir an evvel satmak için zavallının vücudundaki tüm yaraları bir gün içinde yok etmesini talep etti. Komidas hekimin tüccarla olan konuşmasını bana tercüme etti"(Davidov, 1840: 50-51).

Esir Pazarı'nı dolaşırken kendisine rehberlik eden Komidas'ın anlattığı bir olayı şöyle nakleder:

"Bu hadise dolayısıyla Komidas bana kendi şahit olduğu bir olayı anlattı. Bir gün tüccar onun gözleri önünde dükkânından kaçan bir Mısırlı kıza yakalamış. Kız canhıraş bir halde parmaklıklara tutunmuş ve bırakmamış. Kızı parmaklıklardan koparamayan tüccar kaldırımdan onun üzerine taşlar atmaya başlamış. Orada bulunan hiç kimse onu durdurmaya cesaret edememiş. Her bir darbe talihsiz kurbanı ölüm tehlikesiyle burun buruna getirmiş". Davidov Esir pazarı ortamında alıcı ya da seyirciler ile esirlerin vaziyetine dair şu gözlem ve değerlendirmeleri yapar: "Fakat burada buna benzer vakıalar başka bir diyarda da olsa yabancıları bile pek şaşırtmıyor. Her dükkâna ve her satılık yüze kritik eder bakışlarla koşuşturan soğukkanlı izleyiciler yabancı gözlemcilerin yüreğine korku salıyor fakat açık artırma kurbanı ise herhalde kendisini yük hayvanı sayıyor. Ve gerçekten de onların cinsini bizden ayıran bütün belirtiler, istemeyerek te olsa insan ırkına doğrudan ait olmadıklarını düşünmeye zorluyor. Pazarda esirlerin yiyecekleri haşlanmış tahıllardan oluşuyor. Yatakları kuru zemin. Örtüleri de gece battaniye gündüz ise kıyafet görevi yapan kaba bir kumaş. Yoluna devam etmek için ve geçmiş asırlarda ve günümüzde

nadide mekânları görmek arzusuyla insanlık haysiyetini alçaltan bu mekânı alelacele terk ettim” (Davidov, 1840: 51-52).

İstanbul Meydanları

Günümüzde Sultan Ahmet Meydanı¹² adıyla bilinen meydan Bizans döneminden beri İstanbul'un yabancılar tarafından en fazla rağbet edilen, Eski Mısır, Eski Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlıya ait barındırdığı çok sayıda tarihi eser ve yapılarıyla adeta İstanbul'un tarihi serüvenini anlatan bir açık hava müzesidir. Meydan fetihten sonra çeşitli zaman dilimlerinde yeni imar ve yapılaşmaya uğramış ya da çıkan yangınlar sonucu büyük bir değişim geçirmişse de Bizans dönemi hipodromundan kalma bazı anıtları günümüze ulaştırmıştır. Osmanlı döneminde saray düğün ve eğlencelerinin yapıldığı, halkın da katıldığı ziyafet ve şenliklere sahne olan meydan tarihte acı hatıraların da mekânı olarak anılmıştır. Bazı idam vakalarıyla, Sipahilerin çıkardığı olaylarla, Et Meydanı'ndan başlayıp Atmeydanı'na ulaşan Yeniçeri isyanlarıyla da anılan meydanda Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra kurulan yeni orduun bir süre burada talim yaptığı biliniyor (Sakaoğlu, 1993: 416). Davidov'un geldiği tarihlerde Atmeydanı cazibesini kaybetmiş, sadece at meraklılarının uğradıkları, cirit oynanan, atların koşturulduğu, at alım-satımının yapıldığı bir yer durumunda idi. Rusça *İppodrom* (Hipodrom) ya da *Konnaya Ploşad* (At Meydanı) adlandırdığı meydanı Davidov şöyle anlatır:

“Meydanın ortasında üç tane granit sütun bulunuyor. Bir zamanlar Hipodrom'u süsleyen yapılar yok olmuş ve yerlerine, meydanın bir tarafını ihata eden Sultan Ahmet Camii hariç alelade yapılar inşa edilmiş. Feodosiyev adlandırılan Mısır Obelisk'i hala meydanın ortasında duruyor. Bu eserin üzeri tümüyle hiyerogliflerle kaplı. Yazılardan hiçbir şey çıkaramadım. Çünkü kaidenin büyük bir kısmı toprağı boylamıştı. Bana söylediklerine göre “Omnes Theodosio Cedunt” şeklinde haşmetli sözlerle başlıyor... Meydanın diğer ucunda kırmızı taştan sütun bulunuyor. Onun eskiden bronz kaplı olduğu malum. Temelinde birbirine dolanmış iki yılan görünmektedir. Yılanların başları yoktur. Bunların buraya Delfi Apollon Tapınağı'ndan getirildiği tahmin ediliyor. Burada Türkler tarafından üzerinde cirit ya da sırım atılan oyunun oynanması dolayısıyla meydanın günümüzde Türkçe Atmeydanı adını aldığı sanılıyor”(Davidov, 1840: 53-54).

Osmanlının en büyük yenilikçi padişahı II. Mahmut'un reformları Doğu'ya dair gelişmeleri yakından takip eden Batı dünyasında büyük bir merak konusuydu. Yaşanan değişimi, reformların sonuçlarını bizzat yerinde müşahede etme arzusuyla Avrupa'dan, Rusya'dan İstanbul'a gelen gözlemciler en önemli reform faaliyetlerinden biri olan askeri düzenlemelere büyük alaka gösteriyordu. Yeniçeri ocağının kaldırılarak yerine modern bir ordu kurulması sürecinin devam ettiği bu yıllarda ilga edilen ocağın izlerini sürmek ve akıbetini yakından görmek isteyen meraklı gezginlerin gözlem yaptıkları yerlerden birisi bir zamanlar dünyaya nam salmış olan Yeniçerilerle anılan Et Meydanı idi.

Talimhane, Meydan-ı Lahm, Rusça aynı manaya gelen *Myasnoy Ploşadi* adlarıyla bilinen bu meydan Aksaray'dan Yenibahçe'ye doğru uzanan, *Yeni Odalar* adlı büyük yeniçeri kışlasının önündeki askeri alandı. Yeniçeriler burada toplanır, günlük askeri eğitimlerini yaparlardı. Askerin ihtiyacı için getirilen etlerin sokulduğu kapıya *Et Kapısı*, bunun için her sabah törenin yapıldığı bu alana da *Et Meydanı* deniliyordu (Sakaoğlu, 1994b: 224). Et Meydanı XVII. yüzyılın başından itibaren ocağın kaldırıldığı 1826 yılına kadar meşhur yeniçeri ayaklanmalarının başlama noktası olduğundan daha çok bu yönüyle anıldı. Ocağın kaldırılmasından 9 yıl sonra bu meydanı gören Davidov müşahedelerini şöyle anlatır:

“Ermeni Mahallesi ve Etmeydanı ya da Myasnoy Ploşadi üzerinden Yeniçerilerin camisine ve eski kışalarına at üzerinde geçtim. Burası Yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı dönemde bir kaç yıl devam eden acı olaylar dolayısıyla tarihte meşhurdur. Burası harabe halinde kalmış ve öylesine vahşi ve ıssız ki, sanki yıkım bir ay önce gerçekleşmiş. Şimdi burada yeni imar adına yer satıyorlar”. Davidov Et Meydanı'ndan itibaren gördüğü tarihi eserler ve kalıntılar hakkında anlatımına şöyle devam eder: “Mahallenin sonunda halk arasında Kız Sütunu olarak adlandırılan Martsiyan Kolonu (Marcianus Anıtı/Kız taşı) görünüyor. Rivayetlere göre bu kolon oraya getirilen kızlara suçlarını itiraf ettirmek mecburiyetinde bırakan tılsımlı bir güce sahipmiş. Oranın biraz ilerisinde Marmara Denizi'ne yakın bir noktada imparatorlar Arkadi ve Gonari kolonlarından arta kalan temeller görünüyor”(Davidov, 1840: 54).

Yedikule (Zamok Semi Başenniy)

Yedikule adı hem Osmanlı topraklarında hem de yabancı memleketlerde, geçmişte korkunç ve dehşet verici hadiselerin yaşandığı bir zindan olarak sevimsiz bir şöhrete sahiptir. Çandarlı Halil Paşa ve oğullarının hapsedilmesi, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun son imparatoru David Komnenos ve oğullarının burada idam edilmesi, son Abbasi halifesi III. Mütevekkil'in hapsi, bazı Osmanlı devlet adamlarının tutuklanması ya da katledilmesi, Sultan II. Osman'ın Yeniçeriler tarafından yine burada katledilmesi gibi tarihte birçok feci olaya sahne olduğu bilinmektedir. Yedikule Hisarı'nın kulelerinden biri olup, *Zindan Kulesi* ya da yabancı mahkûmların duvar taşlarına Latince, Almanca ve daha başka dillerde yazdıkları yazılar dolayısıyla *Kitabeler Kulesi* adıyla anılan kulesi, savaş ilanı, siyasi ya da ticari sebepler dolayısıyla yabancı ülke elçilerinin, diplomatların hapsedildiği bir mekândı. (Yılmaz, 1993: 460-462, İstanbul'un Kitabı Fatih, 2011: 266-285). Rusya'nın İstanbul'daki ilk daimi elçisi Petr Andreeviç Tolstoy (Prut Harbi), Obreskov (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi) maiyetleriyle birlikte Yedikule'de uzunca süre tutuklu kalmışlar ve onların Yedikule'ye dair anlattıkları¹³Rus kamuoyunda Yedikule'ye dair büyük bir merak duygusunun oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca Bizans imparatorlarının ünlü zafer alaylarıyla şehre girdikleri meşhur Altın Kapı Yedikule'de idi. Bu bakımlardan yolu İstanbul'a düşen Rusların şehrin tarihi surlarıyla birlikte Yedikule zindanı mutlaka ziyaret ettikleri ya da en azından duyduklarından yola çıkarak bahsettikleri yerlerden birisi olmuştur. Ziyaret ettiği dönemde iç kısımlarına ancak özel bir izinle girilebildiğinden yüzeysel olarak

¹² İstanbul'un fethine kadar *Hippodrom*, fetihten itibaren Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı tarihe kadar *At Meydanı*, bu tarihten sonra da *Ahmediye Meydanı* ya da *Sultan Ahmet Meydanı* adıyla anılmıştır.

¹³ Obreskov'la aynı dönemde İstanbul'da bulunan Rus diplomat Levaşov'un hatıraları için bkz., (Vigasin, 2012).

gözlemlemek zorunda kalan Davidov Yedikule'nin konumu ve tarihçesini, ziyareti esnasındaki halini ve edindiği izlenimleri şöyle anlatır:

"Surları seyretmek ve özellikle meşhur Yedikul ya da Zamok Semi Başenniy'i gözlemlemek için tarihi şehir surları yakınında şehirden çıktık. Çeşitli devirlerde, bir kısmı Büyük Konstantin tarafından, bir kısmı ise Haçlı seferleri sırasında yapılmış olan şehir surlarının uzunluğu yaklaşık 12 verst14kadardır. Günümüzde bu surlar şehrin muhafazası için hiçbir işe yaramaz vaziyettedir ancak olağanüstü bir manzaraya sahip olup etrafındaki hendeklerden fıskıran yeşilliklerle süslüdür. Şehre 12 kapıdan giriliyor. Yedikule zindanı ilk başta surların Marmara Denizi'yle buluşan köşesini savunmak maksadıyla inşa edilmiştir. Adını 7 adet kulesinden almıştır. Bunlardan son ikisi Maksim'e karşı kazandığı zaferden sonra İmparator Feodosia tarafından yaptırılmıştır. Etrafı büyük ve görmeye değer harabe yığınları ve topraklarla çevrili bu harika kaleyi sadece dışarıdan gördüğüm için ayrıntılı bir biçimde tasvir edemiyorum. Komidas Bey'in rehberliği sayesinde en azından şimdilerde sık sarmaşıklarla kaplı, ancak kendi türünde zengin mimari yapılardan biri sayılan bir zamanların meşhur Altın Kapı'sını zor da olsa görebildim. Kalenin diğer kapılarının o kadar tarihi olmadığını söylediler. Cevahir Pazarı'nın kapılarında görülen kartal kabartmasının aynısı burada da mevcut. Yedikule şimdilerde hapisane olarak hizmet vermiyor. Hatta özel kişilere ait evler yapılmış durumda. Ancak firman olmadan içine girmek yasak ve bu yüzden sadece yüzeysel de olsa bu kadarını gördüğüme mütu olmalıyım. Oysa Yedikule Konstantinopol'un hem geçmişte hem de yakın tarihinde oynadığı önemli tarihi rol dolayısıyla son derece enteresan"(Davidov, 1840: 56-57).

Yedikule gezisinin ardından şehir turuna devam eder. Topkapı, Edirnekapı ve Eyüp'ten sonra Avrupa Tatlı Suları'nda kısa bir gezintinin ardından 'büyük ölüm tarlaları' diye adlandırdığı mezarlıklar üzerinden Galata'ya dönen Davidov aynı gün içerisinde hayatının belki de en uzun gezisini yaptığını ifade eder. Rusların *Presniya Evropeyskaya Voda* (Avrupa Tatlı Suları) diye adlandırdığı Kağıthane/Sadabat mesireleri bu dönemde Lale Devri'nin cazibesini taşımamakla birlikte halkın belirli günlerde toplandığı, eğlendiği bir mesire alanı olmaya devam ediyordu. Davidov buranın doğal güzelliklerini çok beğenir ve olağanüstü güzel bir yer olarak tarif eder. Burada küçük bir sultan köşkü bulunmaktadır ve sultan bazı günlerde devlet işlerinin yorgunluğunu burada dinlenerek atlatır. Anlattığına göre burada birçok Frenk'e rastlayan Davidov burayı Türklerden daha çok Frenklerin tercih ettiğini, burada dinlendiklerini, eğlendiklerini söyler(Davidov, 1840: 58-60).

Şehir surlarının etrafını çok beğenir. O dönemde sur çevresinin büyük bir kısmı mezarlıklarla kaplıdır. İstanbul halkı için mezarlıkların sosyal bir kaynaşma alanı olarak işlev görüyor olması kendisine tuhaf görünür: "Şehir surlarının etrafının büyük bir kısmı mezarlıklarla kaplı olmasına rağmen mezarlıklar eğlenceli yerlerdir. Çünkü şehrin sakinleri yemek yemeye, gezmeye ve eğlenmeye buraya geliyorlar". Mezarlar içerisinde dikkatini çeken Yanyalı Ali Paşa mezarı hakkında şu bilgileri verir: "Bir mezarlığın kenarında Sultan'a karşı yıllarca isyan halinde bulunan meşhur Yanyalı (Yaninskiy) Ali Paşa'nın naaşı üzerine konulmuş sütunlar gördüm. O'nun çocuklarının ve torunlarının tümünün mezar taşları başsız bırakılmıştı. Mezar taşlarının birbirine yakın olması, burada sadece başlarının gömülü olduğuna hükmedilebilir"(Davidov, 1840: 58-60).

19. asırda İstanbul'un birkaç önemli semtinden biri olan, dini-manevi dokusu, huzur ve sakin yapısıyla bilinen Eyüp semtinde yaptığı geziyle ilgili şu bilgileri verir:

"Edirnekapı yakınında Çingene Mahallesi'nden ve şimdilerde Yahudiler tarafından mesken tutulmuş olan Velizariya Sarayı15 yakınından geçerek "Güzel Köy" ya da "Eyyub" (Eyüp) adlandırılan semte kadar yolumuza devam ettik. Türkler tarafından aziz sayılan Eyyuba Enzari (Ebu Eyyüp el-Ensari) 'nin mezarının burada bulunması dolayısıyla burası "Eyyub" adlandırılıyor. Burada etrafı servi ağaçlarıyla ve parmaklıklarla çevrili valide sultanlar ve sultan kızlarının mezarları görülüyor. Bunlardan ilkinde belirli günlerde fakirlere sadaka dağıtılıyor. O'nun karşısında Sultan beylerinden birinin etrafı parmaklıklarla çevrili altın yıldızlı mezarı bulunuyor. Bu semtin her tarafını camiler ve mezar bahçeleri süslüyor ve burası şehrin diğer kısımlarına göre oldukça sakin bir muhit".

Üsküdar

İstanbul'un Anadolu yakasındaki en büyük yerleşim merkezi olan Üsküdar, İstanbul'un Asya'ya açılan askeri, ticari, sosyal ve kültürel penceresi konumundaydı. Türklerin manevi dünyasını, sosyal ve kültürel hayatını tanıma bakımından en gözde mekânlar olan mezarlıkların en büyüğü Üsküdar'da idi. Doğu mistisizmini tanıma bakımından çarpıcı gözlemler sunan Rufai Tekkesi, Osmanlı'nın en önemli askeri kışlası Selimiye burada bulunuyordu. Üsküdar Türklerin Avrupa tarafına göre daha yaşanılır bulunduğu ve Türk nüfusun yoğun olduğu bir semt idi. Aynı zamanda Asya istikametinden gelen kervanların ya da Hacca giden kafilelerin toplanma yeri idi. Bulgurlu Tepesi İstanbul'u karşı sahilten kuş bakışı seyretmek isteyenlere eşsiz manzaralar sunuyordu. Bu bakımlardan İstanbul'a gelen yabancıların Türkleri, Anadolu'yu, Doğu'yu gözlemleyebileceği önemli duraklardan biri idi. Davidov Üsküdar'ı şu sözlerle anlatır:

"Bu günümü Asya sahilini gezmeye ayırdım ve bunun için sabah erkenden Komidas Bey'le birlikte kayıkla Boğaz üzerinden Üsküdar semtine hareket ettim. Üsküdar'ı etraflıca gezmek için hiç beklemeden atlar kiraladık ve tepelerinden açılan geniş bir manzaranın zevkini çıkarmak arzusuyla Buy-guru (Bulgurlu) Dağı'na gittik. Üsküdar'da büyük kışlalar kurulu ve biz o sırada eğitim yapılmakta olan askeri kampın yanından geçtik. Fakat bizi daha yakınına sokmadılar ve ben bu yüzden onların askeri eğitim durumları hakkında hiçbir şey söyleyemiyordum. Bulgurlu Dağı'ndan tüm İstanbul, Marmara Denizi'nin enginlikleri ve yeşil tepeler silsilesi görülüyor ve bunların arasında bazen göz önüne serilerek bazen gemilerin direklerinden takiple biraz da tahminleri zorlayarak Boğaz kıvrılıyor. Bulgurlu Dağı'ndan sonra Marmara Denizi'ne sokulan ve Halkedonskiy İgl16 adlandırılan buruna gittik. Burada sahilin pitoresk noktasında ve tertemiz deniz havasının ayrı bir tat verdiği bu mekânda "keyf" almak için yapılmış bir Türk kahvehanesinde dinlendik. Oradan, eskiden beri Türk kökenlilerin sevdiği Büyük Mezarlık

¹⁴ 1.06 km uzunluk ölçüsü

¹⁵ Davidov'un Velizariya Sarayı (Belisarios Sarayı) diye bahsettiği bu saray Tekfur Sarayı olmalıdır. Blahernai Sarayı kompleksinden ayakta kalmış tek yapı olan bu saray meşhur imparator I. Justinianos'un ünlü komutanı Belisarios'la ilgili görülerek kimi yazarlar tarafından hatalı bir şekilde Belisarios Sarayı olarak adlandırılmıştır. Davidov'un da aynı hataya düştüğü anlaşılmaktadır. Bkz, (Eyice, 1994: 233-234).

¹⁶ Moda Burnu olmalı

(Karacaahmet Mezarlığı) yoluyla döndük. Türkler, ölülerinin huzur içinde yatması için Avrupa tarafını yeterince güvenli saymadıkları ve günün birinde yabancılar tarafından zapt edilebileceği korkusuyla burada gömülmeyi vasiyet ediyorlar. Üsküdar'a yaklaşarak Pazar günü Boğaz'ın Avrupa tarafında gördüklerimizden daha gözü dönmüş dervişlerin toplandığı tekkenin yanından geçtik. Bunlar diğerlerine göre daha katı. Tekkeye girmemize izin vermelerini nazik bir şekilde rica etmemize rağmen bizi kapılardan itelediler, kapıları kapattılar ve dervişlerin gittikçe artan bir tempoda haykırışlarını ancak sokaktan duyabildik. Bu defaki gezimde, İstanbul'da yaptığım gezide karşılaştığım kadar çok farklı şeyler görmedim. Ancak Asya tarafındaki mekânları daha iyi tanıdım ve tüm günümü birbirine oldukça uzak mesafedeki yerleri görerek geçirdim. Bol miktarda yiyecek-içecek dükkânı ve meyhanelerin bulunduğu, farklı milliyetlerden, inançlardan, farklı kostümlerden oluşan kalabalık insan topluluğuyla cıvılcı Üsküdar'a dönerek, gücümüzü toplamak için bize olağanüstü mükemmel bir kırmızı şarap ve ekmeğin ikram eden bir Rum'un yanında mola verdik"(Davidov, 1840: 65-67).

Beyazıt Yangın Kulesi (Serasker Kulesi)

Günümüzde Beyazıt Yangın Kulesi olarak bilinen bu yapı Osmanlı döneminde turistlerin ziyaretine açık olmamakla birlikte İstanbul'u yüksekten seyretmek isteyen yabancıların rica minnetle ya da küçük bir rüşvet mukabilinde ziyaret edebildiği bir mekândı. Davidov'un ziyaret ettiği dönemde kule II. Mahmut tarafından 1828'de Senekerim Balyan'a yaptırılan kâgir, toplam 85 metre ve geniş saçaklı külah biçiminde ahşap bir örtü ile sonlanan biçimde idi¹⁷. Davidov *Serasker Kulesi* diye adlandırdığı bu kulenin yapılaşma hikâyesini, mimari özelliklerini eserinde anlatır. Kulenin en önemli özelliği müthiş bir perspektiften İstanbul manzarasını ve daha ötesi tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermesidir. Davidov kuleyi, yangınları gözetlemekle görevli nöbetçi askerlerin hal ve tavırlarını şu sözlerle anlatır:

"Her defasında, Haçlı seferlerini anımsatan ya da şimdiki Türklerin tuhafıklarına şahadet eden yeni bir şeyler bulduğum Bezesten ziyaretinin ardından, Sultan II. Mahmut tarafından, Yeniçerilerin ortadan kaldırılması hatırasına ve Yeniçerilerin bertaraf edilmesinde olduğu gibi Mahmut idaresinin bütün diğer kanlı senaryolarında da çok önemli rol oynamış olan hali hazırdaki Serasker'in ya da diğer ifadeyle Harbiye Nazırı'nın onuruna diktilen ve Serasker Kulesi olarak adlandırılan kuleyi ziyaret ettim. Kule birbiri üzerine yerleştirilmiş büyük yuvarlak mermerlerden oluşuyor. Kaidesinde yapılmış olan kapı, en tepede kurulmuş olan kahvehaneye kadar ulaşan bir iç merdivene açılıyor. Koniyle sona eren kulenin mimarisi övgüye mazhar değil ancak tepesinden açılan manzara müthiş enteresan. Zira oradan bütün İstanbul, Marmara Denizi'nin geniş yatağı, gemi direklerinin ağaçlarıyla dolu Haliç'in uzunca perspektifi, Avrupa'nın düzlükleri, Olimp'e kadar ulaşan Asya dağları gözler önüne seriliyor. Kendilerine kulede nöbet tutma ve yangınları gözetleme görevi verilmiş olan üstü başı perişan görünümüne bir kaç asker divanlara yatmış haldeydi. Tasvir ettiğim tüm manzaranın görüldüğü bu galeride dolaşmamıza ilk başta izin vermek istemediler. Fakat birkaç bozuk para onların şüphelerini ortadan kaldırdı ve kaba yaklaşımlarını yok etti. Daha sonra Haliç üzerinden Pera'ya döndük"(Davidov, 1840: 69-70).

Cuma Selamlığı

Padişah, saray hayatı ve tabii ki harem İstanbul'a gelen Batılı seyahatçıların Doğu'ya dair, Osmanlıya dair merak ettiği en önemli ve dikkat çekici imgeler arasındadır. Her ne kadar saray hayatı ve harem hakkında verdikleri bilgiler önyargıların ve duyduklarının ötesine geçmese de, gezginlerden bazıları padişaha ulaşmak, padişahı yakından görmek imkânlarına sahip olmuşlardır. Sıradan gezginlerin bu arzusuna ulaşabileceği yerlerin başında *Cuma Selamlığı* ya da *Selamlık Resmi* geliyordu. Bu törende padişah at üzerinde saraydan çıkarak cumaya gider ve saraya dönüşüne kadar birçok merasim gerçekleştirilirdi. Cuma selamlığı sırasında ilmi, askeri ve mülki erkân üniforma ve resmi kıyafetleriyle merasime iştirak eder, devlet meseleleri görüşülürdü. Cuma selamlığının en önemli tarafı halkın dilek ve şikâyetlerini şifahi ya da yazılı olarak hükümdara ulaştırması idi (İpşirli, 1993: 90-92). Bu yönüyle Cuma selamlığı Osmanlı devletinin ilk asırlarından itibaren yıkılışına kadar Padişah-halk bütünleşmesini sağlayan en önemli usul ve uygulamalarından biri olagelmıştır. İstanbul'da bulunan yabancılar bugünü ipe çekerler ve o muhteşem manzaralara şahit olmak isterlerdi. Davidov izlediği bir Cuma selamlığını, yapılan törenler kapsamında kale ve gemilerden atılan top atışlarını şöyle anlatır:

"Sultan'ın bugün Cuma namazı için törensel bir biçimde kayıkla Asya Sarayı'ndan çıkarak camiye gideceğini ve bu gösterinin dikkate değer olduğunu bize haber verdiler. Derhal Tophane'ye hareket ettik ve bir kayık alarak Asya Sarayı'na doğru yola çıktık. Asya sahilinde yer alan kaleden yapılan top atışları Sultanın artık kayığa binmiş olduğunun habercisiydi. Kaleden atılan son top atışının ardından birinci donanma gemisi Mahmut topu ateşledi ve aynı dakikada Türk gemilerinin bütün direk ve serenleri rengârenk bayraklara büründü. Bütün gemiler tarafından salvo halinde yapılan atışlar öyle bir duman çıkardı ki, oradan gemilerin sadece renkli uçları görülebiliyor ve yine uzaktan Konstantinopol'ün camileri ve minareleri seçilebiliyordu. Bu harika tarihi şehir büyük bir deniz kuvvetiyle muhasara edilmiş gibi göründü. Boğazın bütün tepeleri top atışlarından titredi. Hükmetmeyi, güç ve kudreti, millî karakteri yansıtan her şey gibi bu gösteri de mükemmeldi"(Davidov, 1840: 71-72).

Cuma Selamlığı'nda Davidov'un en fazla ilgilendiği sahneler törende yer alan askerlerin vaziyeti idi. Zira Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra II. Mahmut'un askeri alanda getirdiği yenilikler, giyim-kuşamdan kullanılan silahlara kadar Batı tarzı askeri modernleşme faaliyetleri yabancı gözlemcilerin büyük bir merakla takip ettiği gelişmeler arasındaydı. Cuma selamlığı aynı zamanda Davidov'a askeri alandaki bu değişimi gözlemlemek için bir fırsat sundu. Değerlendirmeleri son derece eleştirel ve aşağılayıcıdır. O'nun gözlemlerine göre törende yer alan askerlerin gerek kılık-kıyafetleri gerekse halleri perişan vaziyette idi. Yaşları küçüktü ve askeri bir disiplin ve ciddiyetten uzak tavır ve davranışları dikkat çekici idi. Ayrıca giydikleri üniformalar kalitesiz kumaştan imal edilmişti ve ayaklarında pabuçlar vardı. Bu manzarayı şöyle anlatır:

"Bizi sahilde bekleyen sahne, Boğazda gördüğümüz o muhteşem tabloyla birbirine tam anlamıyla zıt idi. Oldukça geç geldiğimiz için sultanın namaz kıldığı küçük camiye girişini göremedik. Fakat kare şeklinde konuşlanmış asker gördük. Askerler şaşal görünüşlü, kılık-kıyafetleri pejmürde haldeydi. Eğer bunların muhafız birlikler olduklarını

¹⁷ 1849'da değiştirilerek bugünkü sekizgen planlı ve yuvarlak pencereci üç kat eklenmiş, 1889'da ise kulenin üstüne demirden bir gönder dikilmiştir. Bkz., (Batur, 1994: 190).

ve böylesi bir merasim günü bu kılık-kıyafet içerisinde bulduklarını varsayacak olursak, sıradan günlerde Türk ordusunun üniformasının acıklı halinin nasıl olduğu ister istemez düşündürücü. Muhafızların büyük bir kısmı bana yaşları 16'nın altında çocuklar gibi göründü. Onlar, bizim atlarımızın bile üzerine atmayacağımız kalın çuhadan yapılmış elbiseler giymişlerdi. Ayakkabı yerine başmak (pabuç) giymişlerdi. Pantolonları subyesiz, paltoları kısa idi. Öyle ki, bu kıyafetler iç çamaşırları tam olarak örtmeyecek biçimdeydi. Askerlerin arkasında sultanın camiden çıkışını beklediğimiz sırada, askerler silahlarını arkadaşlarına ya da orada bulunan başkalarına bırakarak nöbetleşe olarak dükkâna gidiyorlardı¹⁸.

Cuma namazı çıkışında padişahı, önde gelen devlet adamlarını dikkatli bakışlarla inceleyen ve bu görüntüleri adeta hafızasına kaydeden Davidov notlarında ilginç tablolar ve değerlendirmeler sunar. Padişah Sultan Mahmut'un yanı sıra, dönemin askeri reformist gözde devlet adamlarından Namık Paşa ve yeni düzenin tesisinde "güler yüzlü görünümünün ardında acımasız sert karakteriyle tanınan" şeklinde tarif ettiği Serasker Koca Hüseyin Paşa'ya dair betimlemeler dikkat çekicidir:

"20 dakika kadar bir bekleyişten sonra çeşitli memurlar biri diğerinin ardından camiden çıkmaya başladılar. Diğerlerinin arasında, Petersburg'da ve çeşitli Avrupa saraylarında bulunmuş olan Namık Paşa ve yine 80'lik yaşta ancak hala dinamik, kanlı ruhu ile tuhaf bir zıtlık arz eden güler yüzüyle ihtiyar serasker de bulunuyordu. O halen zindana atmaya, idam etmeye devam ediyor. Ancak hükmü yerine getirdikten sonra, gerekli düzenin kurulması için kellesi uçurulanların sayısı hakkında bilgilendirmek amacıyla sultana rapor veriyor. Sultan bu gibi durumlarda 'Dedem iyi iş başardın' diyerek onun sırtını sıvazlıyor. Bu anlattıklarımın gerçek olup olmadığına kefil değilim. Sadece başkalarından duyduklarımı tekrar ediyorum. Askerlere kıyasla biraz daha iyi giyimli memurların ve kâhyaların çıkışından sonra, merdivenlerdeki tozları süpürmeyle sultanın sultanı görünürdü. Getirdikleri Arap atına maharetli bir biçimde bindi. Makam-mevki sahipleri onun etrafını sardılar ve buradaki tuhaf bir adet üzere onun ayaklarından ve kuşağının arkasından destek olmaya başladılar. O sırada bizim yanımda bulunan bir düzine genç: "Allah sultanımıza sağlık versin" (Padişahım çok yaşa) diye bağırıyor ve daha sonra onu tekrar selamlamak için attan ineceği yere doğru kestirme yoldan öne atıldılar. Bu arada müzisyenler bir İtalyan operasından piyes seslendirdiler. Bir Avrupalı için bütün bu sahnede bol miktarda sefalet ve yalancı parlaklık dikkat çekiciydi. Sultan yeşil kaput giymişti ve başında pırlantalarla süslü bir fes vardı. Etrafını saran kalabalıktan dolayı kaputun altındaki kıyafetlerini göremedim. Sultan Mahmut gibi kudretli bir insana ilk kez bakarken onun tüm karakterini ezberlemeye gayret ediyorsun ve onun ruhudan izler bulmaya çalışıyorsun. Başkaları gibi ben de onun gözlerinde sertliği ve kararlılığı fark ettim. Onun sakalları siyah boya ile boyanmıştı. Çok kısa bir süre dinlenmek, kabulleri almak, ibadet ve dua için küçük bir köşke girdi"¹⁹.

Cuma selamlığının ardından padişahın mutad olduğu üzere halkla buluşma mekânlarından biri olan Tatlı su mesiresine gideceğini öğrenen Davidov, bu buluşmayı gözlemlemek, padişahı bir kez daha yakından görebilmek için Göksu istikametine yönelir ancak burada padişahı görmeye muvaffak olamaz. Tatlı su mesiresinde gördüğü manzaralar üzerine bazı değerlendirmeler yapar. Bu manzaraları Rus tarihinin en ilginç dönemlerinden biri olan, iç karışıklığın ve despotizmin hüküm sürdüğü Boris Fyodoroviç Godunov²⁰ dönemi Rus toplum hayatı ile benzeştirir. Türk kadınlarının kapalı olması, yabancıların onlara yaklaşmasına büyük tepki gösterilmesi, Türk erkeklerinin tütün çeken, avare ve uyuşuk görünüşleri, Asya zevk ve geleneklerinin devam ediyor oluşu, asırlar öncesinde donmuş bir hayat gibi görünür. Bu haliyle Türkler Davidov'a göre çağdışı kalmıştır ve Rusya'yı birkaç asır geriden takip eden bir sosyal yaşam içerisinde. Şöyle anlatır:

"Biz onu (padişahı) bir daha görmek ümidiyle Asya Suyu istikametine onlardan önce harekete geçtik. Bu ümidimiz boşa çıktı ise de tuhaf kır arabalarıyla geziye çıkmış olan Türklerin sunduğu ilginç tablolarla teselli bulduk. Bu gibi tablolar ister istemez Rus tarihinin geçen asırlarını hatırlatıyor ve bizim şimdi gördüğümüz tabloyla Boris Godunov'un hükümdarlığı dönemini tahmin etmek mümkün. O dönemlerde bizim kadınlarımız şimdi kapalı örtüleriyle uzaktan gördüğümüz Türk kadınları gibi kapalı idi ve hatta erkekler, yapacakları bir şeyi olmadığından ağızlarından buram buram çıkan dumanları sayan şimdiki Türklere göre daha hareketli değillerdi. O dönemde altın yaldızlı al renk bizde de her yerde görünürdü ve şüphesiz Asya zevki ve Asya gelenekleri burada nasılsa aynen öyle hüküm sürerdi. Asya Suyu'nda (mesire alanında) kadınların arabasına oldukça fazla yaklaşmış bulduğumuz için Komidas Bey'le Türk askeri arasında aniden sert bir münakaşa başladı. Ve bu yüzden bizi neredeyse kamçıyla kovalayacaklardı. Biz sağduyulu hareket ederek derhal kayığa koştuk ve kayık bizi Pera'ya götürdü"(Davidov, 1840: 74-75).

Sultanı görmek, Sultana denk gelmek, Sultanla ilgili bir haber duymak yabancı gözlemciler için önemli bir andır ve büyük bir tesadüf olarak görülür:

"Asya sarayının yanından kayığımla geçtim. O esnada Sultan sarayda bulunduğu için şemsiyemi toplamamı söylediler. Saygı işareti olarak bizim fötr çıkartmamız gibi burada şemsiyeleri indirmeyi saygı işareti olarak görüyorlar", (Davidov, 1840: 89)"Haliç üzerinden Pera'ya geçerken, oldukça yakın bir mesafede Avrupa tatlı

¹⁸(Davidov, 1840: 71-72) II. Mahmut'un reformları döneminde İstanbul'a gelen Rus gözlemcilerin birçoğu askeri reformları sathi, yetersiz bulur ve alaycı ifadelerle değerlendirir. Emekli bir Rus general olan Vsevolojki 1836'da sivil olarak geldiği İstanbul'da Osmanlı askeri reformlarını daha detaylı gözleme imkânı bulmuş, o da bu değişim teşebbüslerini modern askeri yapıya ulaşmak için beyhude çabalar olarak değerlendirmiştir. Şöyle diyor: "Bu alayların büyük bir kısmı 16-17 yaşlarında, derli toplu, disiplinli durmayı bilmeyen çocuklardan oluşuyor. Asker silahaltında hantal bir vaziyette yürüyüş yapıyor. Kimisinin boynunda boyun bağı, kimisinin düğmeleri çözülmüş çıplak göğsü ortada. Hatta nöbette iken çıplak ayaklısını gördüm. Askerlerin eğitimi fena. Subaylar ise ya önemsemedikleri için ya da tecrübesiz olduklarından herhangi bir cezai uygulama yapmıyorlar. Askerler ağır bir biçimde silahları dolduruyor ve nişan alıyorlar. Hepsinden kötüsü ise yeni askeri düzenden hiçbir olumlu beklentilerinin olmamasıdır ve içlerinden bu yeni düzeni kâfirlerin icadı diye düşünerek hor görmeleridir". Türklerin asla bir modern ordusu olamayacağı kanaatini taşıyan Rus General Osmanlı ordusu içerisinde sadece süvari kuvvetlerini başarılı bulur. Bkz. (Vsevolojki, 1839: 265vd.).

¹⁹ (Davidov, 1840: 72-74) II. Mahmut'u Kâğıthane Sarayı'nda çok yakından görme şansını yakalayan bir başka Rus gezgin olan Vsevolojki, padişahı fiziki yapısından, giyim-kuşamına, tavırlarına, yüz hatlarına, karakterine varıncaya kadar tüm detaylarıyla betimler. Vsevolojki, kendisinin o zamana kadar hiçbir yabancıların kabul edilmediği Kâğıthane Sarayı'na giren ilk kişi olduğunu duyduğunu ve bunu duyanların hayrete düştüğünü de nakleder. (Vsevolojki, 1839: 179vd.)

²⁰ 1598-1605 yılları arasında hüküm süren Rus Çarı'dır. Onun hükümdarlığıyla meşhur Rurik hanedanı sona ermiş, Rusya iç karışıklıklara ve fetret dönemine girmiştir. Ardından yeni Rusya'nın kurucusu Romanovlar dönemi başlamıştır.

sularından kayıkla dönen sultanla karşılaştık. Sultan'ı görmek çok zor idi. Galata'da nöbet tutan askerler hükümdarlarına saygı duruşu yaptılar. Tüfeklerini omuzlarında tuttular, fakat sadece sağ ellerini feslerine kaldırdılar. Bir subay ise sultanın huzurunda eliyle yere dokunacak kadar eğildi"(Davidov, 1840: 90-92).

Büyükdere Rus Elçiliği Yazlık Sarayı

Tarabya ve Büyükdere'de bulunan yabancı elçilerin yazlık sefarethaneleri XIX. asırda Boğaziçi'ni betimleyen seyyahların büyük bir beğeni ile anlattıkları yerler arasındadır. Bunlar arasında Büyükdere'deki Rus elçiliği yazlık sarayı, geniş ve muhteşem bahçesiyle birçok gezginin hatıralarında büyük bir övgü ve hayranlıkla yâd edilir. İstanbul'a gelen Rusların hatıralarında ise doğal olarak özel bir yere sahiptir. Kimileri işleri dolayısıyla, kimileri ahab ve tanışlarıyla görüşmek maksadıyla, kimileri ise hem elçiliği görmek hem de Boğaziçi'nin eşsiz manzarasıyla, mesireleriyle, tarihi ve kültürel dokusuyla en müstesna köşelerinden biri olan Büyükdere'yi gezmek maksadıyla geldikleri elçiliği ve Büyükdere civarını okurlarına anlatmışlardır(Ünal, 2017: 543-569). Rus elçiliği yazlık sarayında bir süre konaklamak şansına da sahip olan Davidov, elçiliği, dillere destan bahçesini, elçilikte yapılan ve İstanbul'daki yabancı diplomatların birçoğunun icabet ettiği görkemli bir daveti şu sözlerle anlatır:

"Elçinin daveti üzerine bugün birkaç günlüğüne Büyükdere'ye gittim. Bana orada bulunan Rus elçiliğinin konağında bir oda tahsis etmişlerdi. Oraya vardığımda elçi konakta yoktu. Ben de körfez sahilinde Karadeniz manzarası eşliğinde gezmeye çıktım. Boğaz'ın bu dar körfezi adeta Rusya'nın kapısı gibi. Burnun sınırına kadar gidince sanki hemen karşıda uzaktan Odessa'yı görecekmışsin gibi geliyor. Fakat ben o buruna kadar gitmedim. Çünkü öğleye kadar Rus elçiliğine ait muazzam bahçeyi gezmek istiyordum. Hayatımda bu kadar güz ve zengin harika ağaçlarla kaplı başka bir bahçe görmedim. Eğer bu bahçeye ismiyle müsemma bir ad vermek icap ederse o takdirde Posolski (Elçi Bahçesi) adlandırılmak gerekir. Bahçede değerli, azametli ve aynı zamanda cezp edici çok şey var. Bahçe, 1833'te burada yapılmış olan meşhur kutlama gibi, diplomatik merasimler için oldukça uygun. Burada İngiliz bahçesinin kıvrım kıvrım keçi yollarında olduğu gibi yolunu kaybetmiyorsun. Büyük gölgeli patika yol, herhangi bir uluslararası antlaşmayla sonuçlanan büyük tarihi hadiselerin sonu gibi geniş teraslara götürüyor. Belki haddinden fazla abartılı yaptığım bu mukayeseyi bir kenara bırakacak olursak, sadece teraslarla ilgili olarak, bu türde daha harikasını tasavvur edemeyeceğinizi söyleyebilirim. Üç tarafından devasa uzunlukta asırlık ağaçlarla örülü bir duvarla çevrili. Dördüncü tarafta ise Boğaz manzarası ve karşı sahil önüne seriliyor. Öyle bir manzara ki, güz meşe ormanlarından çıkarak birdenbire önünüzde savaş gemilerinin yelkenlerini görüyorsunuz, tepelerin sınırına varmadan hemen önce ise Boğaz'ın mavi suları görünüyor. Elçimiz öğle yemeğine diplomatik karargahın tümünü davet etmiş ve yine davet edilen çeşitli misyon temsilcileri burada Avrupa'nın diğer başkentleriyle mukayese edilemeyecek merasimlerle icabet etmişler. İngiliz ve Fransız elçileri Türk zevkinde oymalarla ve altın yıldızlarla süslenmiş uzun kayıklarla geldiler. Onların her birinin dümeninde milli bayrakları asılı idi. Bilhassa çağdaş tarihe mal olmuş birçok simanın bir araya gelişini seyretmek ilginçti. Öğle yemeği, bu tip kutlamalarda Rusların sergilemekten hoşlandığı ihtişama uygundu. Masadan kalkınca misafir locasında kutlamaya davet edilmiş olan kadınlı erkekli birkaç kişiyle karşılaştık. Ancak hemen hemen tüm diplomatik çevreler öğle yemeğinde bulunduğu halde, çaya sadece çoğunluğu tercüman Pera'lı bay ve bayanlardan ve çeşitli derecelere mensup düşük mevkilerdeki dışişleri çalışanları ve onların eşlerinden oluşan insanlar katılmıştı"(Davidov, 1840: 78-80).

Prens Adaları (Printseviy Ostrova)

Rus gezginlerin birçoğu İstanbul gezileri kapsamında adaları da ziyaret etmişlerdir. *İstanbul Adaları*, *Kızıl Adalar* ve daha birçok farklı isimle anılan bu adalar Batı literatüründe daha çok *Prens Adaları* ismiyle bilinmektedir. Ruslar da *Printseviy Ostrova*(Prens Adaları) ismini kullanmışlardır. Adaların, Bizans döneminde soyluların, prenslerin, patriklerin hatta imparatorların ya taht kavgaları ya da dinsel sebeplerle, bazen ağır işkenceler altında, hatta gözlerine mil çekilerek çile doldurmaya ve ölümü beklemeye terk edildikleri bir sürgün yeri olarak bilindiğinden bu adı aldığı sanılmaktadır. Büyük ada başta olmak üzere Helenistik dönemin, Roma döneminin izlerini taşıyan tarihi-arkeolojik zenginliğe sahip bu adalar Bizans döneminde sürgün yeri olmaları yanı sıra gözden irak manastır ve kiliseleriyle de önem arz eder. Bu özellikleri dolayısıyla İstanbul'da yabancıların büyük ilgisini çeken mekânlar arasında olmuştur.

İstanbul'a gelen Rus gezginler de adalara büyük bir alaka göstermişlerdir. Adalar tarihsel fonksiyonları ve mabetleri dışında Ruslar için bir başka anlam da ifade eder. Osmanlı-Rus harbinde esir düşen Rus askerleri adalarda bulunan manastırlara yerleştirilerek uzunca bir müddet buralarda oldukça zor şartlar altında esir hayatı yaşamışlar, bir kısmı hastalıktan ya da başka sebeplerle hayatını kaybederek buralara defnedilmiştir²¹. Rus gezginler yakın tarihlerine tanıklık eden adaları ziyaret ederek esirlerin yaşadığı yerleri görmek, onlardan kalan izleri sürmek istemiştir. Ayrıca adalar barındırdığı Rum nüfus dolayısıyla Batılıların bu dönemlerde büyük alaka gösterdiği, tanımaya çalıştığı Osmanlı Rumlarının gözlemlenebileceği en müstesna mahallerden olması dolayısıyla her zaman ilgi odağı olmuştur.

Davidov bu adalardan, Heybeli Ada (Halki), Büyük Ada (Printseviy Ostrova/Prinkipos) ve Burgaz (Antigom/Antigoni) adalarını ziyaret eder. Türkiye'ye gelmeden önce Yunanistan'da bulunmuş olan Davidov adalarda karşılaştığı tabiat ve insan manzaralarını, mimari yapıları Türkiye'den daha çok Yunanistan'a benzetir. Gezileri boyunca kendisine rehberlik eden Komidas ve İstanbul'da Bizans sikkeleri üzerine araştırmalar yapan ahabı Petruşevsk ile birlikte adalara yaptığı yolculuğu, yol üzerindeki gördüklerini ve adalara neden *Prens Adaları* dediğini izah ederek şöyle anlatmaya başlar:

"Böyle adlandırılması bana denildiği gibi daha Grek imparatorları zamanında, burasının başkentle çok sıkı ilişkiler kurulamayan güvenli bir yer olması dolayısıyla imparatorların oğulları oraya gönderilmiş. Sabah saat 8 civarında

²¹ Adaların ve bu adalardaki manastırların Türk-Rus ilişkilerinde sonraki dönemlerde de benzer fonksiyonlar taşıması dikkat çekicidir. Şöyle ki, 1917 Rus devrimi sonrasında devrimden kaçan Beyaz Ruslar bir süre için adalardaki manastırlara yerleştirilmişlerdir. Ayrıca Ekim devriminin önderlerinden olup Stalin döneminde ihanetle suçlanan ve 1929'da Rusya'dan çıkarılan Leon Troçki Büyük Ada'da sürgün hayatı yaşamış ve anılarını burada yazmıştır.

kayıkla Galata'dan ayrıldık. Kayık dört kürekçi tarafından çekiliyordu. Karadeniz istikametine doğru birbirine dostça yaklaşan Avrupa ve Asya'nın gizemli kıyıları arasından Boğaz'ın akışı boyunca aşağıya doğru indik. Burada Boğazın yakaları birbirinden uzaklaşıyor ve Marmara Denizi'nin sahilleri başlıyor. Altın yaldızlı kapılarıyla Saray duvarlarını ve işledikleri suçlardan dolayı teşhir ve takbih edilenlerin saray muhafızları tarafından denize atıldığı yarı arkamızda bırakarak ters istikamette şehrin İstanbul'a gemiyle geldiğim gün görmüş olduğum kısmının yanından geçtik. Bu arada arkadaşlarım dikkatlerimi bir binaya çektiler. Görünüşü itibarıyla mütevazı bir yapı olan bu bina Balık Hanı diye adlandırılıyor. Eskiden buraya emekliye sevk edilen vezirler hapsediliyor ve burada çoğu idam ediliyordu. Maksudına uygun olarak yapılmış olan bu bina günümüzde gümrük binasına dönüştürülmüş" (Davidov, 1840: 102-103).

Ziyaret ettiği adalardan ilki Heybeli Ada(Halki)'dir. Heybeli Ada hakkında şu bilgileri verir:

"Dört saat yüzdükten sonra Prens adalarından Rumlar tarafından Halki adlandırılan ortancasına ulaştık. Denizden bakınca tüm bu adalar verimsiz ve dağlık gibi görünüyor. Topraklarının hakiki niteliği de öyle. Orada burada üzüm bağları mevcut. Şimdilerde ada, ticari işleri ve kendi aralarındaki alış-verişten yorgun düşerek üç günlüğüne buraya dinlenmeye gelen Rumlar ve Peralı'larla meskûn. Tepelerde yıkılmaya yüz tutmuş manastırlar görünüyor. Sahildeki meskûn yerler ise dış görünüşleri itibarıyla Yunanistan'da gördüğüm manzaraları hatırlatıyor"(Davidov, 1840: 103).

Adada bulunan manastırları ziyaret eden Davidov, manastırların tarih sayfalarında pek rastlanmayan ve adaların yakın tarihine tanıklık eden ilginç bilgiler ve anekdotlar paylaşır.

"Buranın bakımsız birkaç manastırını dolaştık. Tepelerin ardından önümüze harika bir manzara açıldı. Panagia Manastırı (Bogoroditsi/Panagia Kamariotissa) Prens İpsilanti'nin manastırındır ve onun tarafından yeniden yaptırılmıştır²². Bizim Türklerle son savaşımızda (1828 Türk-Rus Savaşı-FÜ) esir düşen yaklaşık 550 askerimiz buraya yerleştirildi. Onlardan 300'ü birkaç ay içerisinde hayatını kaybetti ve oraya gömüldü. Onların mezarları üzerinde yükselen tümsekler halen görünüyor. Fakat başka hiçbir hatıra (anıt) kalmamış. Barış antlaşmasının yapılması üzerine manastırın şefi Rus esirlerin manastıra verdiği hasarları karşılamak için tazminat istemiştir. Hükümetimiz para tahsisatı çıkarmıştır. Manastırın şefi rahiplerle istişare ederek 10 bin piastir talep etmiştir. Yaklaşık 2500 Rublelik bu talebe karşılık iki katından fazla bir para gönderilmiştir. Rahipler mutlu olmakla birlikte ödeneğin ne kadar olacağını kendi başlarına belirledikleri için hepsi yaşadıkları mahcubiyeti izhar etmişlerdir" (Davidov, 1840: 103-104).

Büyük Ada (Printsevıy Ostrova/Prinçipo) hakkında ise şu bilgileri verir:

"Bu ada Halki adasına göre daha büyük ve daha kalabalık. Bu adaya ulaştığımız sırada sahilde gezinti vardı. Fakat hem gezinti yapan insanlar hem de binalar Türkiye'ye göre daha çok Yunanistan'ı andırıyordu. Bana burada, Kitayskie Teni(Çin Gölgeleri) adlandırılan Doğu geleneklerini betimleyen enteresan ve oldukça orijinal temsiller göreceğimi iddia ettiler. Bu temsillerde bazen en edepsiz ve en iğrenç sahneler sunuluyordu. İtiraf ediyorum ki, geleneklerini araştırmak üzere Türkiye'ye gelip, bu ülkelerin gelenek-görenek vaziyetleri hakkında anladıklarımı pekiştirmek için günümüz Türk komedisini görmeyi arzu ettim. Fakat biz bu arzumuzu yerine getiremedik. Her zaman gizli olarak yapılan temsil bu kez olmadı ve o anı görebilmek için gece karanlığına kadar gösterinin ne zaman başlayacağını sorarak boşu boşuna evden eve dolaştık durduk... Sahilde gezinti yapan kalabalıklar artık gözle görülür bir şekilde seyrekleşti ve biz süratle tekrar Halki adasına döndük. Burada manastırlar görürsünüz ama hiçbirinden çan sesi duyulmaz. Greklerin çan çalmasına izin verilmemiş. İbadete çağırma için sopalarla kaldırımı dövüyorlar. Bana söylediklerine göre Katoliklerin çoğu zaman çan çalmaları oldukça dikkat çekici. Maharetli bir Fransız elçisi yeni Fransız kilisesinin kutsanması sırasında her hangi bir izin almaksızın çan çaldırması ve o zamandan beri Türkiye'de Katolik kiliselerinde çan çalınması devam etmektedir" (Davidov, 1840: 104-106).

Davidov'un uğradığı adalardan bir diğeri de *Burgaz Ada* (Antigom)'dir. Adada yaşayan bazı tanınmış kişilerle görüşmesi ve sohbetleri hakkında bilgiler verir. Bunlardan birisi Rus tüccar Zaharov diğeri ise İstanbul eski patriği Konstantin'dir. Davidov adadaki gözlemlerini ve bahsedilen şahıslarla diyalogunu şöyle anlatır:

"Sabah erkenden kalktık ve ev sahibine bize nazik hizmetlerinin bedelini ödeyerek İstanbul istikametinde bir ada olan Antigom Adası'na gittik. İstanbul minarelerinin uçları bütün şehri örten sisin içinden sivrilerek çıkıyor. Biz sadece adayı görmek değil aynı zamanda iki seçkin şahsı, Rus tüccar Zaharov ve İstanbul eski patriği Konstantin'i de görmeyi çok arzu ediyorduk. Hemşerimiz bize çay ve reçel ikram etti. Onunla sohbetimizin konusu Rusya'nın Türkiye ile ticareti idi. Zaharov Bey burada (İstanbul'da) uzun yıllar bulunarak çok büyük işler yapmış olduğundan kendi işleriyle ilgili büyük tecrübe sahibi idi. Dediğine göre buraya Rusya'dan demir, yağ, kaymak getiriliyor, yerine ise buradan ağaç yağı, meyve ve şarap götürülüyor. Bu sonuncusu (şarap) Kırım'da üzüm bahçeleri oluşmaya başlamasıyla birlikte oldukça az götürülmeye başlandı". (Davidov, 1840: 107-108). Davidov Patrik'le ilgili olarak şunları nakleder: "İstanbul eski patriği beni nezaketle karşıladı. Dediklerine göre o atılan bir iftira üzerine görevinden alınmış. Rum ruhanileri tarafından Türk hükümetine ödenen haraç ya da başış toplama işlerinde görevi kötüye kullanmış. O bir kitap yazmış ancak bana bir bilim adamı gibi görünmedi. Bir seyyah için son derece enteresan bir yer olan Afon dağları hakkında, üstelik bir zamanlar yönettiği patriklik bünyesinde olmasına rağmen bana hiçbir bilgi veremedi. Bize reçel, tütün, kahve ikram etti. Patriğin kendisi sürekli divanda oturdu. İkramları ise yardımcıları (Dyakon) getirdi götürdü" (Davidov, 1840: 110).

Davidov bir an önce Afon ziyareti yapmak istediğinden adalarda daha fazla kalmayarak İstanbul'a dönmüş ve Afon dağları hakkında bilgi alabileceği kişilerle görüşmüştür. Bunlardan birisi Episkop İlarion'dur. Kendisiyle görüşmek için Fener semtine giden Davidov, İlarion'dan Afon'a dair geniş ve enteresan malumatlar alır.

²² 1672 yılında çıkan bir yangında yok olan manastır Panayotis Nikousios tarafından yeniden yaptırılmış, 1796'da ise Aleksandr İpsilanti tarafından kilise ve manastırın restoresi yapılmış, kısmen tekrar boyanmış ve çan kulesi eklenmiştir

Türklerde Sağlık, Yaygın Hastalıklar, Sosyal Hayat

Yabancıların İstanbul'da en büyük korkusu bulaşıcı hastalığa yakalanmaktı. İçlerinde en tehlikeli olanı veba idi. Davidov'un İstanbul'da bulunduğu dönemde, bilhassa halkın yoğun olduğu yerlerde oldukça dikkatli davrandığı görülmektedir. Yabancılar arasında bu hastalığa karşı bazı tedbirler de geliştirilmiştir. Bunlardan birisi vebanın dokunmayla bulaştığına inanıldığından insanların kalabalık olduğu yerlerde naylon ya da muşambadan bir pardösü giyilmesidir.

"Pera'da vebanın yaygınlaşması ciddi tedbirler almayı zorunlu kılıyor. Bana, muşamba pardösü ile dolaşmamı tavsiye ettiler. Vebalının ona dokunmasıyla içine sirayet etmediğinden veba bulaşmıyor. Güneşin yakmasına rağmen bu tavsiyeyi dikkate alarak naylondan siyah pardösü giydim" (Davidov, 1840: 61).

Kapalıçarşı'da yaptığı bir geziden sonra: "Halkla tıklım tıklım dolu olan pazarı mümkün olduğu kadar kimseye dokunmamaya çalışarak boydan boya geçtik. Çünkü İstanbul'da veba hastalığı azmış durumdaydı" der. Yazar veba dolayısıyla sürekli olarak endişelidir. Yine İstanbul'da görmek istediği daha birçok yerin olduğunu fakat veba tehlikesi dolayısıyla mecburen şehir turlarını sınırladığını ifade eder. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde veba tehdidi her daim aklının bir köşesindedir. İstanbul'da veba hastaları için faaliyet gösteren bir hastanenin bulunduğu işaret eden Davidov, Yedikule ve şehir surları etrafında atla yaptığı bir gezide bu hastaneyi görmüş ve içler acısı durumda bulunduğu temas etmiştir:

"At üzerinde gezimize devam ettik ve geri dönerek şehir surlarının etrafını dolaşmaya başladık. Bulaşıcı veba hastalığı için tahsis edilmiş olan hastane onun arkasında bulunuyor. Bu hastane o kadar bakımsız ki, sahipleri dahi onu hastane olarak değil de, hastaların hastalığını başkalarına bulaştırmadan sakince öleceği bir yer olarak görüyorlar" (Davidov, 1840: 57).

Davidov veba hastalığına dikkat çekmek için İstanbul'da öğrendiklerini, şahit olduğu vakaları okuyucularına nakletmiştir. Bu konuyla alakalı bilgi kaynağı İstanbul'da tanıştığı kişilerden birisi olan Doktor Millingen²³'dir. Uzun yıllardır Türkiye'de yaşadığı ve Türk adet ve geleneklerine aşina olduğu nakledilen Millingen'in Mısırlı İbrahim Paşa'ya yakınlığı da söz konusudur. Türkiye'de yaygın hastalıklarla yakından ilgilenen Davidov'a bu konu hakkında detaylı bilgileri Millingen vermiştir. Vebanın nasıl bir hastalık olduğu ve nasıl yayıldığı konusunda tüm dünyada tartışmaların olduğu bu dönemde Davidov Millingen'in iddialarını nakleder. Bu iddialara göre; bu hastalık dokunmayla değil havadan bulaşmaktadır. Belirtileri herkeste aynı olmayıp, farklı şekillerde tezahür etmektedir. Söz konusu hastalığa yakalananlarda çibaneler çıkmakta ve güçlü bir nöbet hali görülmektedir. Bazılarında ise sadece nöbet hali görülmektedir. Bazı hastalarda boyun bölgesinde çıkan iki ya da üç çibandan dolayı hasta çok ağır bir ıstırap çekmekte ve rahat bir şekilde yürümeye yetisini kaybetmektedir. Veba hastalığı genel olarak mide iltihabına ve beyin iltihabına sebep olmakta ve bundan kurtulma imkânı da nadiren görülmektedir. Ölümcül bir hastalık olarak bilindiğinden müthiş bir korkunun hâkim olduğunu dile getiren Davidov, hastalıktan korunmak için doktorların genel olarak koleradan kaçınmak için kullanılanların tam zıddını tavsiye ettiğini ve özellikle bol miktarda yemek içmek gerektiğini belirtir. Dönemin İstanbul'unda her ne kadar etkili olmasa da dünyada yaygın hastalıklardan bir diğeri olarak kabul edilen kolera hakkında ise Davidov şunları söyler:

"Kolera şimdiye kadar İstanbul'da hiçbir dönemde ortaya çıkmadı ve burada aralıksız ve hemen hemen bütün yıl boyunca hüküm süren vebanın iktidarını tartıştırmadı. Halkın kolera hakkında veba ile mukayese edilemeyecek derecede büyük bir korkuyla bahsettikleri dikkatlerden kaçmıyor. Fakat benim düşünceme göre veba koleradan bin kat daha tehlikelidir. Çünkü veba hastaya küçük bir dokunmayla bağlantı kuruyor ve bütün arkadaşları, akrabaları vebaya bulaşmış olanları terk ediyor. Oysa koleradan mustarip olduğu zaman kişi belki ölüm anına kadar ailesinin bakımından yararlanıyor" (Davidov, 1840: 95-96).

İstanbul'da konakladığı evde veba dolayısıyla şahit olduğu korkunç bir manzarayı ve duygu dolu anları Davidov şöyle anlatır:

"Büyükdere'den Pera'ya neşeli bir şekilde dönmüştüm ki, dehşetli bir olayın şahidi oldum! Odamda bir şeylerle meşgul olduğum esnada benimle aynı evde kalanlardan biri aniden bana doğru koşarak geldi ve kendisini takip etmemi, burada etrafımızın veba hastalığıyla kuşatılmış olduğunu bizzat görmemi istedi. Daha sonra merdivenlerden koşturarak Efimov'un odasına gitti. O'nu takip ettim. Gerçekten de o an dehşetti ve yaşadıklarımız etrafımızın vebayla çevrili olduğunun kesin kanıtı idi. Yandaki dar bir bahçeyle bizden ayrı olan komşu evden gelen korkunç çığlıklar Efimov'un odasından duyuluyordu. Orada bir kadın vebadan ölüyordu. Her dakika bağırıyordu. Bu feryat ve inlemeler arasında öylesine korkunç ve keskin bir çığlık attı ki, sanki ateşte yakıyorlarmış ya da işkenceyle parçalıyorlarmış gibiydi. Yine onun histerik bir şekilde kapılara atıldığı sesleri duyuldu. Fakat kapılar dışarıdan kapatılmıştı ve hiç kimse ona yardım etmek için içeri girmiyordu. Kocasını ve çocukları balkonda beklediler. Diğer insanlar veba uzmanlarının ya da vebalıyı hastaneye taşımakla vazifeli kişilerin arkasına kaçıştılar... Yaşanan dehşet ve heyecanı, aralıksız devam eden haykırışları tasvir edemiyorum. Duruma bu kadar yakın bulunup yardım eli uzatma imkânına sahip olamamak, bu arada ölüm havasını teneffüs etmek ve kısa süre sonra öksüz kalacak çocukları görmek ıstırap verici. Bu öyle bir azap ki, yürekleri yakıyor"(Davidov, 1840: 121-122).

Davidov dönemin bilinen diğer hastalıkları ve bunun Türkiye'de, Türklerde karşılığı hakkında tespitlerde bulunur ve bunu yaparken biz ve öteki tanımlamaları içerisinde Türklerin karakter tahlillerine girer ve yaşam tarzlarına temas eder:

²³ Davidov'un bahsettiği Doktor Millingen II. Mahmut devrinde saray hekimi olduğu bilinen Julius Michael Millingen olmalıdır. Millingen genç yaşlarda Helenizm akımına dâhil olmuş, İngiliz şairlerinden Lord Byron'un hekimi sıfatıyla Yunan bağımsızlık savaşına katılmıştır. İbrahim Paşa tarafından esir alınarak İstanbul'a getirilmiş olan Millingen, İngiltere dışişleri bakanlığının girişimiyle serbest bırakılmıştır. İstanbul'a yerleşerek Osmanlı nezdinde İngiliz çıkarlarına hizmet etmeye başlayan Millingen'in, saray hekimliği yaptığı, hanedana yakın olduğu ve II. Mahmut'un kız kardeşi Esmâ Sultan'ın tesiri altında bulunduğu bilinmektedir. Bkz, (Demir, 2006: 44).

"Gut (damla) hastalığı ve taş hastalığı Türklere hemen hemen yabancı. Bunun sebebini Türklerin tabii bir hayat sürmelerine bağlıyorlar. Onların yaşam tarzı bize göre daha sakin ve Türk'ün ruhu bizim Avrupalı gömleğimiz gibi bedeni heyecanlandırarak hareketlere sahip değil. Türkler işsizlikten dolayı her gün kendilerine eziyet etmiyorlar. Bu yüzden sinir sistemleri bizimle mukayese edilemeyecek derecede daha az tahribata uğruyor. Fakat onun yerine onlarda kalp hastalığı kırıp geçiriyor. Buna, insan hayatını sonlandıran tehlike ve korkudan kaynaklı güçlü ruh sarsıntısını da ilave etmek mümkündür. Bu sebep dolayısıyla hapse düşme durumunda sık sık kronik hastalık başlangıcı meydana geliyor. Fakat böylesi sıradan olmayan olaylar müstesna Türkler kadere inanıyor ve kaderci mutluluk ve zavallılık içinde" (Davidov, 1840: 96).

Harem, Aile hayatı, Kadın

Osmanlı harem, Müslüman/Türk kadını imgesi ve kadının toplumsal hayatta yeri yabancı gözlemcilerin birçoğunun yakından ilgilendiği konular arasındadır. Sarayın en gizli, korunaklı, en mahrem mekânlarından olan hareme en üst düzey devlet adamları da dâhil padişahın dışında girilmesi yasaktı. Hele yabancıların harem yakından gözlemlemesi imkânsızdı. Bu yüzden harem Batılıların gözünde her zaman gizemli ve esrarengiz bir yer olarak görülmüştür. Aslında bilim, sanat, müzik, estetik alanlarında harem kadınları için bir eğitim kurumu hüviyeti taşıyan harem Batılıların gözünde padişahların eğlence, zevk ve sefa sürdüğü, harem kadınlarında cinselliğin ön plana çıkarıldığı bir yer olarak zihinlerde yer tutmuştur (Baysal, 2009: 591-603). Harem hayatına dair Batılıların hayal dünyalarında ürettikleri fanteziler çoğu vakit gerçeği gölgede bırakacak kadar öne çıkarılmıştır. Bazı yabancı gözlemciler devlet adamlarının haremelerini görme fırsatı bularak Osmanlı harem, bunun üzerinden tahayyül etmişler, bazıları bir zamanlar haremden yaşamış olan cariyelerle ahablık kurarak bilgi almaya çalışmışlar, kimileri ise saraya giren seyyar satıcı ve hizmetçilerden duyduklarıyla kendi düş gücünü kullanarak harem kurgusu yapmışlardır. Bu yüzden anlatılanların birçoğu uydurma ya da hayal ürününün ötesine geçmemektedir. Davidov da harem, harem hayatı hakkında bilgileri Doktor Millingen'den almıştır. Onun anlattıklarından o kadar heyecanlanmış ki, doktorun hareme hasta bakmaya gittiği bir anı yakalayıp onunla birlikte Osmanlı sarayının gizemli dünyasına vazgeçmeyi dahi düşünmüştür. Ancak dostu Doktor Millingen'e olan güvenin sarsılmasına sebep olmamak için bu fikrinden vazgeçmiştir. Harem, dair Millingen'in ağzından naklettikleri özetle şöyledir:

"Haremden köle tabiiyeti hüküm sürmektedir. Türk'ün karlarından her birinin tam olarak kendi idaresi altında bulunan en azından birer cariyeye hizmetçisi vardır. Pansiyon şefi statüsünde bir kadın tarafından yönetilen kadınlar mekânı gibidir burası. Bu kadın diğer kadınlar arasında düzeni sağlamak ve onları eğitmekle yükümlüdür. Koca nasıl hoşnut edilebilir, onunla nasıl buluşulur ve divana götürülür tüm bunların eğitimini verir. Kocaya tütününü vermek, dans etmek, içmek, kısacası onun eğlenmesi için her türlü imkânı sağlamak kadının vazifeleri arasındadır" (Davidov, 1840: 98).

Harem hayatından yola çıkarak Türkler ve Rumlar arasında bir takım tahlillerde bulunan Davidov D'osson²⁴u referans göstererek Türklerin özel hayatında Grek gelenekleriyle örtüşen birçok şeyin muhafaza edildiğini belirtir. Bunlar arasında Türk harem, eski Yunan'da *Gnekiya* (Gynaikonitis)²⁵örnek gösterilir ve harem idaresinde bu iki yapının birbiriyle büyük benzerlik taşıdığına dikkat çekilir. D'ohsson'dan naklettiğine göre haremden olduğu gibi Grek Ginekiyasında da kadınlar yabancı erkeklerle yaklaşmazlar. Odalıklar ve kızlar arasında Greklerde *Getera* (*Hetaira*)²⁶ adlandırılan kişiler kadınlara hizmet ederler. Eski *Triklinium* (*Triclinium*)²⁸, üç taraflı divan şeklinde şimdiki Türk evlerinde de görülür. Yemeklerde de büyük benzerlik olduğu belirtilir. Davidov'a göre Türkler ve Rumlar arasındaki temel fark Rumların Türklere göre devlet idaresi ve politik işlere varıncaya kadar daha faal olmalarıdır. Türkler ise devlet işleriyle pek ilgilenmezler ve "ikbâl perestlik" sözü onlara yabancıdır. Davidov'un çizdiği Türk karakteri eleştirel hatta aşağılayıcı mahiyettedir. Bu noktada en belirgin ve dikkat çekici yönleri, bir nevi uyuşturucu olarak görülen tütün içmenin Türkler arasında oldukça yaygın oluşudur. O'na göre Türkler, kaderci, tembel, eğitimsiz ve amaçsızdır:

"Sakin karakterleri içerisinde uyuklamaları için tütün olmazsa olmazlarıdır. Diğerleri gibi onları da arzu ve ihtirasları heyecanlandırır. Fakat hiçbir eğitim görmedikleri için kendi yeteneklerini nereye yönlendireceklerini bilmiyorlar ve uyuklar halde tütün çekerek tatmin oluyorlar. Türklerin tüm jimnastik faaliyetleri nargile-bazı karışımlarla birlikte su içinden tütün çekme- ve çubuktur. Afyon ise eğlenme ve dinlenme takviyesidir" (Davidov, 1840: 99).

Osmanlı/Türk kadını imgesi ve kadının sosyal hayatta konumu en çok gözlem yapılan konulardandır. Türk kadınlarının başkaları gözünden nasıl algılandıklarını ortaya koyması bakımından seyahatnameler renkli betimlemeler sunar. Osmanlı sosyal hayatında çok fazla öne çıkmamaları kadınları bu bakımdan daha çok merak konusu yapar. Yabancıların Türk kadını anlatımlarında gene duydukları ve hayal güçleri etkilidir. Kapalı bir hayat yaşadıkları, eğitim öğretimle pek ilgilenmedikleri, çok eşlilik ve daha çok cinsellikle özdeşleştirdikleri vurgulanır (Altunbay, 2015: 53-63).

Davidov'un anlattığı harem hayatı ve Türk kadını tahlilleri de eleştirel ve aşağılayıcıdır. O'na göre Türk kadını çağın gerisinde kalmıştır, kapalı bir hayat sürmektedir, eğitimsizdir, üretmek, topluma katkı sunmak gibi bir çabası yoktur.

²⁴ *Tableau general de l'Empire Ottoman* adlı eseriyle tanınan İsveç elçisi D'ohsson Ignatius Mouradgea (1740-1807), İstanbul'da doğmuş, yabancı konsolosluklarda tercümanlık yapmış, çeşitli diplomatik vazifeler yürütmüştür. Doğu dilleri ve tarihi üzerine araştırmalar yapan, Osmanlı reformlarıyla ilgili risaleler yazan D'ohsson, İslam hukuku ve Osmanlı tarihi üzerine hacimli bir eser ortaya koymuştur. Bu eserde harem, harem hayatı, harem kadınları hakkında yazdığı bilgiler saray hizmetkârları ve haremden yaşayan cariyelerin verdiği bilgilere dayalıdır. Bkz., (Beydilli, 1994: 496-497).

²⁵ Eski Yunan'da toplumsal hayata katılmayan ev kadınları harem hayatı sürerdi. Atina evlerinde kadınlar için ayrılmış, köleler tarafından korunan bölüm *Gynaikonitis* adlandırılıyordu. Buranın dış dünya ile teması yoktu. Burada yaşayan kadınlar çocuk doğurup yetiştirmek başta olmak üzere günlük ev işleri, dokuma işleri gibi el işleriyle vakit geçirir, hizmetkârların sorumluluklarını üstlenir, savaşta eş ya da oğlun askere gitmesi durumunda evin idaresini eline alırdı. Çarşıda pazarda görünmez, ihtiyaç halinde yaşlı bir kölenin refakatinde dışarı çıkabilirdi. Eski Yunan'da kadın ve harem hayatı hakkında bkz., (Akalın, 2003: 32-33).

²⁶ *Hetaira* Eski Yunan'da güzellik ve cazibesini servet ve mevki elde etmede kullanan, fahişe, odalık, metres gibi anlamlara gelen bir sözcük. *Hetairalar* vatandaşlık hakkı olmayan özgür kadınlardı. Kültürlü, kibar bazen de asil idiler. Bkz., (Akalın, 2003: 34-35).

²⁷ *Triclinium* Romalıların yemek yerken üzerine uzandıkları ve ortadaki masanın üç yanını çevreleyen sedir.

Davidov Türklerin arzu ve heveslerini yitirdiklerini, her şeye karşı bir doygunluk ve bıkkınlığın söz konusu olduğunu vurgular:

"Haremi gören tüm Avrupalıların şahit olduğu üzere Türk kadınları da erkekleriyle aynı durumda ya da erkeklere göre daha cahil bir haldeler. Zamanlarını kendi hapishanelerinde çocuksu uğraşlarla, daha doğrusu eğlenceyle geçiriyorlar. Anlattıklarına göre erkekleri tarafından giyindirilip-kuşandırılıp sırayla sevgili rolü oynayarak teselli oluyorlar. Böylesi işsiz-güçsüz bir yaşam biçiminde acaba ruhları uyuşmuyor mudur? Fakat eğlence, tutku ve ihtirasları gizleyemez ve bundan dolayı Türkiye'de hadımağasının kiskanç bakışları ve en ağır cezalandırma tehlikesi kaçınılmaz olur. Haremın içyapısına daha da sızmak bir Hıristiyan için mümkün olmadığı gibi hüznüldür de. Ben düşüncelerimi bir tanıdığımı söyledim ve o benim tespitlerime bir ressam gibi iki sözle cevap verdi. "Türk kızları" pencerelerde bulunan yazlık ve kışlık çerçevenin arasına düşen sineklere benzer. Işık çıktığında bir dakikalık fiziki haz alınca canlanırlar, bu ışık kaybolunca sinekler yeniden her zamanki pinekleme haline döner, uykuya dalarlar" (Davidov, 1840: 100-101).

Türklerde aile hayatı, kadına verilen değer, çok eşlilik ve eş seçimi hakkında Doktor Millingen'den naklettiği yaşanmış bir olayı şöyle anlatır:

"Doktor Millingen, Hioslu (Sakız) bir köle olan harika karısının hastalanması dolayısıyla derin bir umutsuzluğa kapılmış bir Türk tarafından acil olarak çağrıldı. Kadın doğum sonrası güçlü bir kan kaybı yaşamıştı. Adam doktorun ellerini ayaklarını öptü. Doktor kendisine nazik yol arkadaşının kurtulması için küçücük dahi olsa bir umut olmadığını söylediğinde Türk sakallarını yolmaya, yumruklarıyla şakaklarını dövmeye başladı ve bir süre sonra acidan yere yığıldı. Ertesi gün doktor ona tekrar gittiğinde karısı artık yaşamıyordu. Fakat dul adam -kanunen dört katına kadar evliliğe izin verilen bu gibi ülkelerde bunun gibilere dul demek ne kadar doğrudur bilemem- doktoru güler bir yüzle karşıladı. "Ah! Siz burada mısınız? Sizi gördüğüme memnun oldum" dedi ve "Ben de şimdi kendime yeni bir eş seçmek istiyordum. Sizin tavsiyenizden istifade etmek isterim" diye ricada bulundu. Bunun için önünde tamı tamına yarım düzine Çerkez kızı duruyordu. Türk'ün ricası üzerine doktor en sağlığının hangisi olduğunu tespit etmek için her birini etrafıca süzdü ve nihayet diğerlerine göre daha sağlam olan birisini gösterdi. Türk "Ah! Ne kadar mutlu oldum! Ben de tam onu seçmek istiyordum! Benim zevkimi doğruladınız" diye karşılık verdi" (Davidov, 1840: 96-97).

Topkapı Sarayı Gezisi

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı padişahları ve saray halkının ikamet ettiği, Osmanlılar için hem bir yönetim merkezi hem de padişah evi olan Topkapı sarayı devlet protokolü ve merasimleri dolayısıyla yetersiz kalınca, saltanat hazinesi, mukaddes emanetler, imparatorluk arşivleri burada muhafaza edilmekle birlikte terk edilmeye başlandı ve Osmanlı padişahları Boğaziçi'ndeki diğer saraylarda; Dolmabahçe ve Yıldız saraylarında ikamet etmeye ve ülkeyi buradan yönetmeye başladı (Ortaylı, 2007: 13).

Davidov'un İstanbul'a geldiği dönemde Topkapı sarayının belli kısımları yabancıların, turistlerin ziyaretine açılmış idi. Ancak bu ziyaretler daha önce de zikredildiği üzere *firman* (ferman) denilen özel bir izinle ve yine saray mensubu özel görevliler rehberliğinde gerçekleştirilebiliyordu. Yabancıların bu izinleri alabilmesi dışişleri mensuplarının tavassutu ile mümkün olabiliyordu. Bu izni alabilmek ve sarayı gezebilmek büyük bir fırsat telakki ediliyordu. Davidov günümüzde Topkapı Sarayı adını taşıyan bu sarayı *Seral* ya da Türkçe şekliyle *Sultan Baş Sarayı* adıyla zikreder. Saray ziyaretini ve yakınındaki bazı tarihi mekânları şöyle anlatır:

"Bugün gezginlerin büyük bir kısmı için en önemli yerlerden biri sayılan, Seral ya da Sultan Baş Sarayı'nı gördüm. Oraya özel bir firman olmadan hiçbir şekilde sızmak mümkün değil. Elçiliğimizde görev yapan ikinci tercüman Bogdanov Bey'in refakatinde ve bu nadide fırsatı değerlendirmeyi arzu eden çok sayıda meraklı eşliğinde Haliç üzerinden yola çıktım. İstanbul yolu üzerinde yer alan ve geniş bir alana yayılan yeraltı sarnıcına göz attım. Meşaleler yakarak burada kayıkla dolaşmak mümkün. Fakat biz asıl amacımız olan saray gezisini kaçırmak istemedik. Zira gâvurların! girmesine izin verilen kısımlara kadar bizi götürme emri almış olan saltanat görevlileri bizi orada bekliyordu. Sarayın büyük kapısı Ayasofya Camii'nden birkaç adımlık mesafede bulunuyor. Onların arasında, benim Konstantinopol'de gördüğüm çeşmelerden en görkemlisi yapılmış idi. Buradaki çeşmeler başka yerlerde gördüğümüz, bilhassa Roma'da biz hayrete düşüren çeşmelere hiç benzemiyor. Burada su yeraltı borularından büyük bir yüksekliğe fırlıyor, burada ise çatısı geniş, altın yaldızla süslü kare şeklindeki taş yapıdan normal olarak akıyor. Volfensberger Bey'in "Asya Tatlı Suları" tablosu bu çeşmelerle ilgili belki biraz fikir verebilir. Bazen Eyüp semtindeki gibi su kendi kendine akıyor. İnsanlar altın yaldızlı parmaklıklar arkasında durarak geçenlere küçük paralar karşılığında bardakla su veriyorlar"(Davidov, 1840: 123-124).

Davidov ve beraberindekiler sarayın ilk iki ve kısmen de olsa üçüncü avlusunu ziyaret etmişler, dördüncü avluya giriş kapısını görmekle birlikte daha ileriye geçmelerine izin verilmemiştir. İlk avluda, Aya İrina (Saint İrene) Kilisesi ziyaret edilmiştir. O dönemlerde silah deposu olarak kullanılan ve sonrasında da müzeye çevrilen Aya İrina'da kılıçlar ve başka silahlarla birlikte, içlerinde Anapa Kalesi'nin kilidinin de bulunduğu kale/şehir kilitleri dikkatlerden kaçmamıştır. Padişahın ve saray halkının yemeklerinin hazırlandığı Sultan mutfacı (Matbah-i Amire), elçilerin ağırlandığı, padişahın huzuruna çıkarıldığı köşkler saraydan akılda kalan bazı tablolar olmuştur. Saraydan en çarpıcı manzara ise bir grup hadımağa ile karşılaşmalarıdır. Davidov'un hadımağaların görünüşlerine dair verdiği bilgiler ile onlar hakkında değerlendirmeleri ilginç notlar arasındadır. Bu notlarda Davidov hadımların kaderine acır ve onları insan ırkının garip, zavallı bir türü, daha çok da tuhaf birer kader kurbanı olarak nitelendirir. Sarayın avlularındaki gözlemlerini ve değerlendirmelerini şöyle anlatır:

"Sarayın bahçesine girerek ilk önce bahçe içerisinde bulunan Rum Kilisesi Aya İrina'ya uğradık. Burası kıymetli ve nadir eserlerin muhafaza edildiği veya silah deposu gibi kullanılan bir yere dönüştürülmüş. Orada Haçlıları, onların zırhlarını, kalkanlarını ve diğer silah donanımlarını hatırlatır mahiyette çok sayıda silah ve diğer eşyalar gördük. Kilitlenmiş ayrı bir kısımda meşhur sultanlara ait çok sayıda değerli kılıçlar gösterdiler. Şatafatlı, üzeri işlemeli büyük mahfazalarda korunan şehir anahtarları ve alemler bulunmaktadır. Bu arada Anapa'nın kilidi de burada bulunuyor. Hal böyle olsa da bu kilidin kalesi şimdi Türk hâkimiyeti altında bulunuyor! Yabancıların birinci

avlunun daha ilerisine geçmelerine asla izin verilmiyor. Ancak talihimiz güldü ve biz ikinci kapıdan ulu ağaçlarla çevrili harika bir bahçeye geçtik. Bu bahçenin bir tarafında Sultan Mutfağı yer alıyor. Diğer tarafta ise Sultanın huzuruna kabulden evvel elçilerin giydirildiği ve ikramlarda bulunduğu köşk bulunuyor. Süslü ve altınyaldızlı bu muhteşem köşk Türk zevkinden daha çok XVIII. asrın ortalarındaki eski Versalsk (Le chateau de Versailles-FÜ) ya da Tsarskoselsk (Bolşoy Yekaterininskiy Dvoretz-FÜ) sitilinde yapılmış olduğundan burada özel bir tasvirini yapmaya lüzum yok. İkinci avluyu tümüyle geçtik ve gezimizin burada sona erdiğini düşündük. Fakat üçüncü kapının sınırının arkasına birkaç adım daha atmamıza izin verildi. Böylece üçüncü avluya da tanışmış olduk. İçerisinde sultanın elçileri kabul ettiği köşkün (Arz odası) de bulunduğu bu avlu olağanüstü bir güzelliğe sahip. İkinci avluyu üçüncü avludan ayıran arka duvardaki, kıymetli mermer levhalarla ve alacalı karolarla tezyin edilmiş köşke benzer yapı dikkatimizi çekti. Bu avlunun hakiki Türk zevkinin en kıymetli örnekleriyle donatılmış olduğunu tahmin ediyorum. Daha ileriye gitmemize izin verilmedi. Fakat biz üçüncü avlunun en ucunda dördüncü avluya giriş yapılan dördüncü kapıyı görebildik. Bu avluya sadece sultan girebiliyor. Oradan itibaren harem ve kara hadımların hükümrânlığı başlıyor. Durduğumuz noktada ak hadımağalardan oluşan bir kalabalık etrafımızı sardı. Pişmiş elmalara benzeyen buruşuk çehreleri ve çocuksu ince sesleri onları tiksindirici hale getiriyor. Büyük, sarkık göbekleriyle yaşları küçük olan ihtiyarlara benziyorlar. İhtiyarlığın bütün alametlerine rağmen tiz sesleri yok olmamış" (Davidov, 1840: 124-126).

Davidov İstanbul'daki son zamanlarını eş dost ziyaretleriyle geçirir ve bir sonraki durağı olan Kutsal Afon Dağları hakkında bilgi sahibi kişilerle görüşür ve malumat toplar. Afon manastırlarının çizimlerini yapmak, daha önce yayınlanmamış ve ilim âleminde hiç bilinmeyen Grekçe, Gürcüce elyazma eser zenginliğiyle ünlü manastırlarda bu eserlerin izini sürmek en büyük tutkusudur. Yol arkadaşlarından Doğu mimarisi aşığı Efimov, sadık dostu Dimitri ve Bizans sikkeleri meraklısı Petroşevsk'le birlikte, Grek ve Gürcü dillerine aşina kişileri de yanına alarak İstanbul'a geldiği gemiyle Afon istikametine yola çıkar. Ancak limanda geminin hareketi sırasında elim bir deniz kazasına şahit olur. Kaptan bir İngiliz gemisiyle boy ölçüşmek için ani ve süratli bir kalkış yapınca geminin yanındaki kayığı fark etmez. Çarptığı kayık bir anda su dolar ve kayıkta bulunan iki kişiden birisi kurtulmayı başarırken diğeri suda kaybolur. Davidov'un tüm uyarılarına rağmen nahoş hadiselerin yaşanabileceğini düşünen kaptan hiçbir şey olmamış gibi durmaksızın yoluna devam eder (Davidov, 1840: 134-135). Bu üzücü hadise Davidov'un İstanbul'a dair son hatıralarıdır.

Sonuç

Davidov'un İstanbul anlatımları, Osmanlı/Türk gözlemleri, dönemin birçok Rus gezgini gibi eleştirel bir bakış açısı sunar. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında siyasi-tarihi rekabetten, dini taassuptan ve daha birçok duygusal sebeplerden, ayrıca öteden beri Türklere karşı Batı dünyasında oluşan önyargılardan kaynaklanan bu eleştiriler zaman zaman haksız ve abartılı boyutlara ulaşır. Osmanlı devletini, Türkleri, Türklerin toplumsal hayatını yalnızca İstanbul üzerinden değerlendirdiğinden hatalı tespitlere varır. Avrupa görmüş, Avrupa kültür ve medeniyetiyle tanışmış bir Rus aydını olarak Davidov, Avrupa devletleri ve Batıdaki toplumsal gelişmelerle mukayese ederek yaptığı eleştirilerinde geri kalmışlık ve çağdışılık vurgusu yapar. İstanbul'un kentleşme olgusu; sokakların düzensizliği, bakımsızlığı, şehrin ortasında yangınlardan arta kalan harabeler, çarpık ve basit yapılaşma, sokaklarda çöpler ve çöpler arasında sürüler halinde dolaşan sokak köpekleri, umudunu yitirmiş avare dolaşan insan yığınları Batılı gezginler için geri kalmışlığın en dikkat çekici tablolarıdır. Bu tablolar Davidov için de adeta bir tiyatro sahnesi gibi betimlenir.

Davidov'a göre Osmanlı devleti gibi, Osmanlı toplumu da geri kalmışlığın pençesindedir. Halkın bir gelecek hayali yoktur. İnsanlar eğitimsiz, tembel ve gelecekten umutsuzdur. Kadere teslim olmuş bu toplumda üretmek, kazanmak daha çok kazanmak gibi bir hırs da yoktur. Türkler devlet işlerine, siyasi gelişmelere karşı da duyarsız, kayıtsızdır. Yabancıların hafızasında, tütün ve nargile çeken, keyif düşkün, tembel ve sakin karakterli olarak yer edinen Türklerin, Davidov tarafından itiraf edilen belki de tek iyi imajları esnaf sınıfının gayrimüslim esnafa göre daha ahlaklı ve dürüst oluşlarıdır. Davidov'a göre Osmanlı toplumunda Türk kadınının durumu da erkeğinden pek farklı değildir. Kadınlar toplumsal hayatın dışındadır. Eğitimsiz, üretimsiz, basit meşgalelerle ömrünü dolduran, varlık sebebi yalnızca eşinin mutluluğu olan kapalı bir hayata mahkumdur. Osmanlıdaki yenileşmeye, modernizasyona bağlı olarak sınırlı da olsa kadının konumunda da bir yenileşme, bir değişim olduğu vurgulanır. Aile hayatında alaycı bir üslupla çok eşlilik olgusuna dikkat çekilir.

İstanbul'a geliş maksadından birisi II. Mahmut dönemi yapılan reformların askeri ve sosyal hayatta yansımalarını yerinde görmek olduğundan daha çok da askeri hayatta değişimi gözlemlemeye çalışan Davidov, verdiği örneklerle bu değişimin umutsuz olduğunu ima eder.

Dönemin gezginlerinin bir kente, orada yaşayan topluma dair verdiği bilgiler arasında sağlık sorunları ve yaygın hastalıklar önemli konu başlıklarındandır. Davidov İstanbul'un sağlık sorunları hakkında yakın dostu Dr. Millingen'den önemli bilgiler aktarır. İstanbul'da en dikkat çektiği hastalık veba illetidir. Bizzat şahit olduğu trajik vakaları ve insanların bu hastalık karşısında çaresizliğini dile getirir.

Rus seyyahların hatıraları İstanbul hayatı hakkında, Osmanlı toplumu ve toplumsal dinamikleri hakkında zengin bilgiler, renkli betimlemeler sunar. Rakip bir cenan, hasım bir pencereden Osmanlı/Türk algısını, İstanbul'a ve Doğu/İslam dünyasına bakışı ortaya koyması bakımından Rus seyahatnameleri ilginç ve dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Ak, Gökhan, (2016). "Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihi'nde Reform Çabaları ve 'Müşavir Paşa' Adolphus Slade", *Amme İdaresi Dergisi*, c.49, S.4, Aralık, 117-140.
- Akalın, Ayşe Gül, (2003). "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33, 17-47.
- Altunbay, Müzeyyen, (2015). "16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti'ndeki Kadın Algısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, Aralık 2015, 53-63.
- Badem, Candan, (2011). "Amiral Adolphus Slade'in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri", *Türkiyat Mecmuası*, c.21/Bahar, 115-140.

- Batur, Afife, (1994). "Beyazıt Yangın Kulesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.2, 190.
- Baysal, Alev, (2009). "Batılılar Gözüyle Harem: Gerçek ve Fantezi", *Turkish Studies*, 4/1-I, Winter, 591-603.
- Beydilli, Kemal, (1994). "D'ohsson, Ignatius Mouradgea", *İslam Ansiklopedisi*, c.9, İstanbul, 496-497.
- Davidov, Vladimir, (1840). *Puteviya Zapiski Vedenniya Vo Vremya Prebivaniya Na İoniçeskih Ostrovah, v Gretzii, Maloy Azii i Turtzii v 1835 Godu*, II, Sanktpeterburg.
- Demir, Nurmelek, (2006). "Osman Bey (Frederick Millingen)'e göre XIX. Yüzyılda Türk Kadınının Toplumsal Konumu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 44.
- Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul. Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, (2012). Haz. Aleksey Vigasin, Çev. İlyas Kemaloğlu-Eduard Khusainov, Yeditepe, İstanbul.
- Eyice, Semavi, (1994). "Tekfur Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul, 233-235.
- İdem, Arzu Etensel, (2007). "Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri", *Littera Edebiyat Yazıları*, c.21, Aralık, 1-11.
- İpşirli, Mehmet, (1993). "Cuma Selamlığı", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, c.8, 90-92.
- Koçak, Fatma - Özkan, Murat, (2015). "Bizans'tan Ruslara Miras Hıristiyanlık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 37, Nisan, 376-383.
- Koptev, A., (1888). *Vospominanie o Poezdke v Konstantinopol, Kair i İerusalim v 1887 Godu*, S. Peterburg.
- Ortaylı, İlber, (2007). *Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet, (1993). "Atmeydanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul, 414-418.
- (1994a). "Esir Ticareti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul, 200-202.
- (1994b). "Etmeydanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul, 224.
- Slade, Sir Adolphe, (2012). *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları*, Haz. Candan Badem, İş Kültür Yayınları.
- Ünal, Fatih, (2017). "Rusların Hatıralarına Göre XIII-XIX. Asırlarda Büyükdere", *Türk Tarihine Dair Yazılar-II*, Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan, Gece Kitablığı, Ankara, 543-569.
- Vsevolovski, N. S., (1839). *Puteşestvie Çrez Yujnuyu Rossiyu, Kırım i Odessu, v Konstantinopol, Maluyu Aziyu, Severnuyu Afriku, Maltu, Sitsiliyu, İtaliyu, Yujnuyu Frantsiyu i Parij v 1836 i 1837 Godah*, Moskva.
- "Yedikule Semti", (2011). *İstanbul'un Kitabı Fatih*, c.1, İstanbul, 266-285.
- Yılmaz, Hayri Fehmi, (1993). "Yedikule Hisarı ve Zindanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul, 460-462.

Summary

Travel notes or travel diary includes religious and political evaluations from other cultures and civilizations, journey adventures of people belonging to another geography, nature scenes that they see in the countries they go, interesting events they encounter, everyday life and economic-social relations of the people, their personal observations and impressions. Travelers describe everything from their point of view by including feelings and thoughts. In this respect, despite the exaggerated expressions and mistakes, it is among the sources to be taken into consideration by historians.

With social history being popular recently, many such works have been translated to Turkish and have taken their place among the historical sources. Although there has been a great deal of study on the works of the Western travelers, many of them present the imperialist and orientalist perspective of the East, the Russian travelers' memories, excursion notes, letters and reports of researchers, missionaries or tourists have been neglected until today for various reasons. However, these works are extremely valuable in terms of revealing the Russian perception of the Ottomans / Turkish people. They are also presenting rich information and colorful descriptions about Ottoman society and social dynamics as much as Western travelers.

Davidov's narrative of Istanbul, Ottoman / Turkish observations, presents a critical perspective as many Russian travelers of the period. These criticisms, which arise from the political-historical rivalry, religious bigotry and many other emotional reasons between the Ottoman Empire and Russia, sometimes reached unjust and exaggerated dimensions against the Turks in the Western world. As a Russian intellectual who met with European culture and civilization, Davidov emphasizes backwardness of the Turks in his criticisms by comparing with European states and the social developments in the West. Istanbul's urbanization phenomenon; street irregularity, lack of care, ruins left in the middle of the city, distorted and simple construction, stray dogs wandering in the streets between trash and rubbish, stormy out of the wandering human masses were the most remarkable paintings of western travelers. These paintings were depicted as a theater stage for Davidov.

According to Davidov, like the Ottoman state, Ottoman society was also in the grip of backwardness. People did not have a dream of a future. People were uneducated, lazy and desperate. There was no ambition in this society. Turks were indifferent to state affairs and political developments. In the minds of foreigners, Turks, who were attracted to tobacco and waterpipe, had fun, lazy and calm character, perhaps the only good images confessed by Davidov were that the class of trades is more moral and honest than non-Muslim tradesmen. According to Davidov, the situation of Turkish women in Ottoman society was not much different from that of men. Women were outside social life. They were uneducated, non-productive, and the reason for their being was doomed only to the happiness of their spouse. Depending on the modernization in the Ottoman Empire, it was emphasized that there was a change in the position of the woman, even if limited. In the family life, a cynical style drew attention to the phenomenon of polygamy. Davidov's purpose of traveling Istanbul was to observe the changes in the military life and seeing the reflections of the reforms in the military and social life on the ground during period of II. Mahmud. However, he implies that this change was hopeless.